ਸ਼ਬਦਾਂਤਿਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ

ਦੇ

ਗੁਝੇ ਭੇਦ

ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ.

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਮਹਿੰਦਰਾ ਕਾਲਜ, ਪਟਿਆਲਾ,

ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ

ਘੰਟਾ ਘਰ ਲੁਧਿਆਣਾ

ਤੀਜੀ ਵਾਰ

LBS

Rs.

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਸ਼ਬਦਾਂਤਿਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਵਿਚ

ਸ਼ਬਦਾਂਤਿਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ

ਦੇ

ਗੁਝੇ ਭੇਦ

ਕ੍ਰਿਤ

ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਐਮ. ਏ.,

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਮਹਿੰਦਰਾ ਕਾਲਜ, ਪਟਿਆਲਾ

–:ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ:–

ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ

ਲੁਧਿਆਣਾ

ਤੀਜੀ ਵਾਰ] [੧੯੪੯

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਸਤਲੁਜ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, (ਹੇਠੀ ਸਃ ਰੱਜਨ ਸਿੰਘ) ਘੰਟਾ ਘਰ,
ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ
ਹੇਠ ਛਪਵਾਕੇ ਸਃ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਏ.,
ਪ੍ਰੋਪ੍ਰਾਈਟਰ ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ ਨੇ ਘੰਟਾ ਘਰ
ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਭੂਮਿਕਾ

ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਿਹਾਰੀਆਂ ਬਿਹਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਐਵੇਂ ਹੀ ਲਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਜੇ ਖੋਜ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ੨ ਥਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਭੇਦ ਦੇ ਨਾ ਜਾਣਨ ਤੋਂ ਕਈ ਘਾਟੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ । ਸਾਧਾਰਣ ਮਨੁੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਭੁੱਲਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਛਾਪੇਖ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੀ ਅਸ਼ੁੱਧ ਛਪਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ;ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰੂਫ਼-ਰੀਡਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਨਾ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੱਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਵਾਧੂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਉਹਦੀ ਅੱਖੋਂ ਉਸਲੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਤੇ ਇਹ ਅਸਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕਈ ਵਾਧੂ ਅਰਥ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀ ਸੱਜਣ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਅਸ਼ੁੱਧ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਹਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲੇਗਾ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਦ-ਛੇਦ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਪੈਂਦਾ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧਦਿਆਂ ੨ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕਈ ਰਾਹ ਤੇ ਮਤ-ਭੇਦ ਚਲ ਪੈਣਗੇ।

ਇਸ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਚਿਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਯਤਨ ਫੁਰਿਆ ਕਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਸਿਹਾਰੀ ਬਿਹਾਰੀ ਦੇ ਅਸੂਲ ਲੱਭੀਏ। ਇੱਕੋ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕਈ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤੀਣ ਤੋਂ ਸ਼ੰਕਾ ਫੁਰੀ ਕਿ ਵੇਖੀਏ ਭਿੰਨ ੨ ਰੂਪ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਭੇਦ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਬੱਝਵੇਂ ਨੇਮ ਹਨ, ਜੋ ਇਕਸਾਰ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੰਕੱਲਤ ਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਰਚੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਨੇਮ ਵਰਤੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਭਗਤਾਂ ਅਤੇ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਜੋ ਬਾਣੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਲਿਖਤ ਭੀ ਉਸੇ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਇਹਦੀ ਬਣਤਰ ਉਤੇ ਭੀ ਕੁਝ ਚਾਨਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਾਕਰ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਭੀ ਆਪਣੇ ਬਾਲਪਣ ਵਿਚ ਸੰਕੁਚੇ ਸੁਭਾ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਭੀ ਲਿਖਾਰੀ ਥੋੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਬਹੁਤ ਅਰਥ ਲੈਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਸੰਜਮ ਸੀ ਕਿ ਵਸ ਲਗੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਮਾਤਰ ਭੀ ਵਾਧੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤਦੇ । ਇਹਦਾ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਸੁਭਾ ਸੀ--ਡੂੰਘੇ ਖਿਆਲ ਰਖਣੇ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਖਿੰਡਾਉ ਦਾ ਘਟ ਹੋਣਾ–ਅਤੇ ਕੁਝ ਪਰਚਲਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹ। ਚਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤਣ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਫਿਰ ਭੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬੈਠਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀਆਂ ਟਾਂਕਣ ਵਾਲਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਇੰਨਾ ਪਰਚਲਤ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਣਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦੀ ਰੁਚੀ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਕਰਤਾ, ਕਰਮ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਟੁੰਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ। "ਵੇਖ ਨਾ! ਉਹ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ" ਦੀ ਥਾਂ ਵੱਸ ਲਗੇ "ਮਰੇਂਦਾਈਸੁ" ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸੂਹੀ ਛੰਤ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਬਾਬਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: "ਮਾਰੇਹਿਸੁ ਵੇ ਜਨ",

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਅਰਥਾਤ, ਹੇ ਜਨ ! ਤੂੰ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰ। ਵਾਰ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ : "ਜਾ ਸੁਧੋਸੁ", ਅਰਥਾਤ, ਜਦ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੋਧਿਆ। ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ ਅਤੇ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਕਰ ਕੇ ਜਾਂ ਲੱਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਲਾ ਕੇ ਕੰਮ ਸਾਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬੋਲੀ ਭਾਵੇਂ ਔਖੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਪਰ ਥਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਡੀ ਬਚਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਮਾਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੁਛੜੋਂ ਲਹਿੰਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜੋਣਾ ਸਿਖਦੀ ਗਈ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਨੇ ਡੂੰਘੇ ਅਸਰ ਪਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰਲੀ ਸ਼ਕਲ ਨੇ ਭੀ ਰੂਪ ਵਟਾਇਆ। ਪੁਰਾਣੀ ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਦੇ ਤੰਗ ਪੇਚਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਵਾਰਾਂ, ਸੱਦਾਂ, ਕਾਫ਼ੀਆਂ, ਬੈਂਤਾਂ, ਸਿਠਣੀਆਂ, ਝੋਕਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਦੌੜਨ ਲਗੀ। ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਆਪੇ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਇਹਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਪੂਰਣਤਾ ਅਤੇ ਸਰਲਤਾ ਆਉਣ ਲਗੀ। ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਬਦ ਘੜਨੇ ਅਤੇ ਲੱਭਣੇ ਪਏ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਾਕ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਭਾਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧਕੀ, ਯੋਜਕੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਆਦਿ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਅਤੇ ਖੁੱਚਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਅੜ੍ਹਗਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੁਣ ਬਾਹੋਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਵਖਰੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੀਣ ਲਗੇ। ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਬਿਹਾਰੀ ਦੇ ਕਈ ਗੁਣ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਰਤੇ ਸਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖੌਤੀ ਤੋਂ ਲੋਪ ਹੋ ਗਏ।

ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਸਹਿਤ ਬਾਣੀ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਉਸੇ ਨੇਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਤੁਕ–"ਸੇਵਕ ਬੈਠਨ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰ ਉਠ ਘਰੀਂ ਤਿਨਾੜੇ ਜਾਈ"– ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਉਂ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ: "ਸੇਵਕ ਬੈਠਨਿ ਘਰਾਂ ਵਿਚਿ ਗੁਰੁ ਉਠਿ ਘਰੀਂ ਤਿਨਾੜੇ ਜਾਈ"– ਮਲੂਮ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪ ਭੀ ਉਹੋ ਨੇਮ ਵਰਤੇ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਰਤੇ ਸਨ, ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਾਡੇ ਤਕ ਉਸ ਸੰਭਾਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਵਿਚ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਲੱਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਭੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ੨ ਲੱਗਾਂ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ (੮) ਵਿਚ ਜੇ ਇਹ ਤੁਕ, "ਇਕ ਚੁਣ ਚੁਣ ਝਾੜਉ ਕਢੀਅਨ" ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਉਂ ਹੁੰਦੀ: "ਇਕਿ ਚੁਣਿ ਚੁਣਿ ਝਾੜਉ ਕਢੀਅਨਿ"। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਨਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲੱਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਅਨਕੂਲ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਉਲੰਘਣ ਹੋਇਆ ੨ ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਠੀਕ ੨ ਉਤਾਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਆਏ। ਗੁਟਕਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲੱਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਤੁਕਾਂ ਅਤੇ ਪਦਾਂ ਦਾ ਭੀ ਭਿੰਨ ਭੇਤ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ ਵੇਖੋ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਛੰਦ ੫੦-੫੧ ਅਤੇ ੧੬੦-੧੬੧। ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਦੋ ਗੁਟਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ।

ਇਹੋ ਜਹੀ ਗੜਬੜ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਣੀ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਠੀਕ ਨਾ ਛਪਣ ਕਰਕੇ ਪਾਠ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਔਕੜ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਇਹ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਦਸੇ ਜਾਣ ਜੋ ਸ੍ਰੀ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਪਾਠਕ ਜਨ ਯਾਦ ਰਖਣ ਕਿ ਇਥੇ ਲੱਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਸੁਭਾਵ ਨਹੀਂ ਦਸੇ ਗਏ। ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਖ਼ਾਸ ੨ ਗੁਣ ਦਸੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਆਮ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ, ਅਤੇ ਉਹ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਜੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

——

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸ਼ਬਦਾਂਤਿਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ

ਮੁਕਤਾ

੧. (ੳ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਹੋਵੇ ਓਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਕ-ਵਚਨ (Singular) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ (Plural) ਬਣਾਣ ਲਈ ਅੰਤਲੇ ਅਖਰ ਨਾਲੋਂ ਔਂਕੜ ਲਾਹ ਕੇ ਮੁਕਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ-

ਨੇਹ : "ਤਿਨ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰਬ ਸੇਤੀ" (ਵਾਰ ਆਸਾ)।
"ਸਭਿ ਕੂੜੇ ਤੁਟੇ ਨੇਹ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)।
ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਨੇਹੁ' ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਤਲੇ 'ਹ' ਨਾਲੋਂ ਔਂਕੜ ਲਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਾਪ : "ਸਤਿਗੁਰਿ ਤਾਪੁ ਉਤਾਰਿਆ" (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫)।
"ਤਾਪ ਰੋਗ ਗਏ ਗੁਰਬਚਨੀ'(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫)
ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਤਾਪੁ' ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ,

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਤਾਪ' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੁਆਰ : "ਨਉ ਦਰਵਾਜੇ ਦਸਵਾ ਦੁਆਰੁ" (ਗਉੜੀ ਮਃ ੧)।

"ਹੁਕਮਿ ਸੰਜੋਗੀ ਗੜਿ ਦਸ ਦੁਆਰ" (ਗਉੜੀ ਮਃ ੧)।

ਪੰਡਿਤ : "ਪੰਡਿਤੁ ਪੜੈ ਬੰਧਨ ਮੋਹ ਬਾਧਾ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮਃ ੩)।

"ਮੂਰਖ ਪੰਡਿਤ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਜਤਿ ਸੰਜੈ ਕਰਹਿ ਪਿਆਰੁ" (ਵਾਰ ਆਸਾ)।

ਜਨ : "ਜਨੁ ਰਾਤਾ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕੀ ਸੇਵਾ" (ਸੁਖਮਨੀ)। "ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸੇ ਜਨ ਪਰਵਾਨ" (ਸੁਖਮਨੀ)

ਪਤ : "ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਪਤੁ ਕਰਿ ਝੋਲੀ ਜੋਗੀ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮਃ ੩)। "ਭਉ ਭਾਉ ਦੁਇ ਪਤ ਲਾਇ ਜੋਗੀ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮਃ ੩)।

ਵਾਰ : "ਥਿਤਿ ਵਾਰੁ ਨ ਜੋਗੀ ਜਾਣੈ" (ਜਪੁ)।

"ਰਾਤੀ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ" (ਜਪੁ)।

(ਅ) ਬਹੁਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (Adjective) ਦਾ ਭੀ ਅੰਤਲਾ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ—

ਅਨਿਕ : "ਅਨਿਕ ਬਿਲਾਸ ਕਰਤ ਮਨਮੋਹਨ (ਗੌ: ਮਾਲਾ ਮ: ੫)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਅਮੁਲ : "ਅਮੁਲ ਗੁਣ ਅਮੁਲ ਵਾਪਾਰ" (ਜਪੁ)।

੨. (ੳ) ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ (Feminine Nouns) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:-

ਵਿਖ : "ਇਕ ਵਿਖ ਨ ਚਲਹਿ ਸਾਥਿ" (ਵਾਰ ਗੌ: ਮ: ੫)।

ਦੇਹ : "ਮਨੁ ਤਨੁ ਦੇਹ ਸੁਖਾਲੀ (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫)।

ਸਾਰ (ਖਬਰ) : "ਕਮਲ ਕੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਮੂਲਿ ਪਾਈ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧) । ਜਿਥੇ 'ਸਾਰੁ' ਪੁਲਿੰਗ (Masculine) ਕਰਕੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ 'ਲੋਹਾ', ਜਾਂ 'ਅਸਲ', 'ਤਤ' ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਔਂਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ--
"ਨਾਨਕ ਕਥਨਾ ਕਰੜਾ ਸਾਰੁ"(ਜਪੁ)।
"ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ ਰਸੁ ਪੀਵੈ" (ਸੁਖਮਨੀ)।

ਵਾਰ (ਵੇਰ) : "ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ" (ਜਪੁ)। "ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ" ਵਿਚ ਭੀ 'ਵਾਰ' ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੈ। ਜਿਥੇ 'ਵਾਰਿ ਦਾ ਅਰਥ ਵਾੜ, ਬਾੜ ਜਾਂ ਵਾੜੀ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਰ' ਸਿਆਰੀ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:--
'ਸਾਚ ਧਰਮ ਕੀ ਕਰਿ ਦੀਨੀ ਵਾਰਿ' (ਆਸਾ ਮ: ੫)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੇਠਲੇ ਸ਼ਬਦ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁਕਤੇ ਨਾਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ:--

ਵਾਤ, ਬਾਤ, ਧੋਖ, ਧੀਰ, ਪਿਆਸ, ਖੇਹ, ਸੇਵ, ਵੇਲ, ਘਾਲ, ਠਉਰ, ਗਣਤ, ਕਲਮ, ਵਾਟ, ਪ੍ਰੂਜ, ਭੁਖ, ਭੂਖ, ਨੀਦ, ਕੰਧ, ਤਿਖ, ਪੀੜ ਜਾਂ ਪੀਰ, ਬਾਹ, ਆਸ, ਆਦਿ।

ਪਰ ਕਈ ਅਜੇਹੇ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਮੂਲਿਕ ਅੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਲਹਿੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।ਦੇਖੋ ਨੇਮ੩੦

(ਅ) ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (Adjective) ਦਾ ਭੀ ਅੰਤਲਾ ਔਂਕੜ ਲਹਿ ਕੇ ਮੁਕਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ:-

ਫਕੜ : "ਫਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜੁ ਨਾਉ", (ਮਃ ੧, ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ)। ਇਥੇ 'ਜਾਤੀ' ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਫਕੜ' ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਅਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੈ। 'ਨਾਉ' ਪੁਲਿੰਗ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅਖਰ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਹੈ।

ਕਵਣ : "ਕਵਣ ਥਿਤਿ ਕਵਣੁ ਵਾਰੁ", (ਜਪੁ)। ਇਥੇ 'ਥਿਤਿ', ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਇਸਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਅੱਖਰ 'ਣ' ਮੁਕਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਰ : "ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਦਇਆ ਕਮਾਵੈ ਏਹ ਕਰਣੀ ਸਾਰ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੫)।

'ਕਰਣੀ' ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਏਹ' ਅਤੇ 'ਸਾਰ' ਦੋਵੇਂ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਸ਼ਬਦ ਆਏ ਹਨ।

੩. (ੳ) ਜਦ ਕੋਈ ਨਾਂਵ ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ (Vocative Case) ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ, ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਅਮੁਕੇ ਮਨੁਖ ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਅੰਤਲਾ ਔਂਕੜ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

ਮਨ } : "ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਜਪਹੁ ਮਨ ਮੇਰੇ ।
ਨਾਨਕ } ਨਾਨਕ ਪਾਵਹੁ ਸੂਖ ਘਨੇਰੇ।" (ਸੁਖਮਨੀ)।

ਇਥੇ ਅਰਥ 'ਹੇ ਮਨ' 'ਹੇ ਨਾਨਕ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਮਨ' ਅਤੇ 'ਨਾਨਕ' ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਥੇ 'ਨਾਨਕੁ' ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਔਂਕੜ ਹੋਵੇਗਾ:--

"ਸੁਨਿ ਮੀਤਾ ਨਾਨਕੁ ਬਿਨਵੰਤਾ" (ਸੁਖਮਨੀ)।

"ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਮਨ ਚੰਚਲ ਚਤੁਰਾਈ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਆ" (ਅਨੰਦ)।

ਸਜਣ : "ਦੇਹੁ ਸਜਣ ਅਸੀਸੜੀਆ" (ਸੋਹਿਲਾ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

(ਅ) ਇਸ ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਭੀ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:--

ਪੂਰਨ : "ਤੁਮ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤੇ" (ਗੌ: ਮ:ਪ:)।

ਦਇਆਲ : ਨਾਨਕ ਕਾਢਿ ਲੇਹੁ ਪ੍ਰਭ ਦਇਆਲ" (ਸੁਖਮਨੀ)।

੪. ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ(Possessive Case ਮੁਰੱਕਬ ਇਜਾਫ਼ੀ) ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧੀ ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲੋਂ ਔਂਕੜ ਲਹਿ ਕੇ ਮੁਕਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਦਾ' ਜਾਂ 'ਕਾ' ਲੋਪ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪਰਗਟ:--

ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ : "ਮੰਨੈ ਪਾਵਹਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ"(ਜਪੁ)। ਮੋਖ ਦਾ ਦੁਆਰਾ।

ਜਗਦੀਸ : "ਲਖੁ ਲਖੁ ਗੇੜਾ ਆਖੀਅਹਿ ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਜਗਦੀਸ" (ਜਪੁ)। ਜਗਦੀਸ ਦਾ ਇੱਕ ਨਾਮ।

ਗੁਰ : 'ਗੁਰੁ' ਦਾ ਅਸਲ ਰੂਪ 'ਰੁ' ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਗੁਰ ਦਾ' ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹਦਾ 'ਰ' ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਵਿੱਚ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ'। ਇਸੇ ਤਰ 'ਗੁਰ ਸੰਗਤਿ' 'ਗੁਰਬਾਣੀ', 'ਗੁਰ ਸਿੱਖ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਵਿੱਚ 'ਗੁਰ' ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਧਿਆਨ : "ਮੁੰਦਾ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਮੁ ਪਤੁ ਝੋਲੀ ਧਿਆਨ ਕੀ ਕਰਹਿ ਬਿਭੂਤਿ" (ਜਪੁ)।

ਇਥੇ ਜਿਵੇਂ 'ਸੰਤੋਖੁ' ਅਤੇ 'ਸਰਮੁ' ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਆਇਆ ਸੀ, ਤਿਵੇਂ 'ਧਿਆਨ' ਨਾਲ ਭੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ 'ਕੀ' ਆਉਣ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਲਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

"ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਹੋਇ" ਵਿੱਚ 'ਨਿਰੰਜਨੁ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਔਂਕੜ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਨਿਰੰਜਨ ਦਾ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ 'ਨਾਮੁ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ "ਨਾਨਕੁ ਨੀਚੁ ਕਹੈ ਵੀਚਾਰੁ" ਵਿਚ 'ਨੀਚੁ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ 'ਨਾਨਕੁ' ਦਾ, ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਅਰਥ 'ਨੀਚਾਂ ਦਾ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

"ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਥਾ ਪੜਹਿ ਪੁਰਾਣੁ ਜੀਉ" (ਸੱਦ)।

ਇਥੇ 'ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਕਥਾ' ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਪੁਰਾਣੁ' ਦੇ ਅੰਤ ਔਂਕੜ ਪਿਆ ਹੈ।

੫. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਨੁ, ਵਿਟਹੁ, ਕਉ, ਸੇਤੀ, ਵਿਚਿ, ਮਹਿ, ਊਪਰਿ, ਤੇ, ਪਹਿ, ਪਾਸਿ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ (Prepositions) ਆਉਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:--

ਮਹਿ : "ਸਗਲ ਉਦਮ ਮਹਿ ਉਦਮੁ ਭਲਾ" (ਸੁਖਮਨੀ)

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

"ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਪਿੰਜਰ ਮਹਿ ਬਿਰਹਾ ਨਹੀ
ਸੋ ਪਿੰਜਰੁ ਲੈ ਜਾਰਿ" (ਮ: ੨ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ)।

ਤੇ : 'ਮਨ ਹੀ ਤੇ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ"(ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧)
"ਆਪਿ ਮੂਆ ਮਨੁ ਮਨ ਤੇ ਜਾਨਿਆ"
(ਗੌ: ਮ: ੧)।

ਪਹਿ : 'ਤਨੁ ਮਨੁ ਗੁਰ ਪਹਿ ਵੇਚਿਆ'(ਸ੍ਰੀ:ਮ:੧)।

ਵਿਚਿ : 'ਸਤਿਗੁਰੁ ਬੋਹਿਥੁ ਹਰਿ ਨਾਵ ਹੈ ਕਿਤੁ
ਬਿਧਿ ਚੜਿਆ ਜਾਇ। ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਭਾਣੈ
ਜੋ ਚਲੈ ਵਿਚਿ ਬੋਹਿਥ ਬੈਠਾ ਆਇ"
(ਸ੍ਰੀ: ਮ: ੪)।
"ਗੁਣ ਵਿਚ ਗੁਣੁ ਲੈ ਸਾਰਿ" (ਬਸੰਤ ਮ:੧)

ਮੰਧੇ : "ਮਾਨ ਅਭਿਮਾਨ ਮੰਧੇ" (ਸ੍ਰੀ: ਮ: ੫)।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖੋ : ਸਹਜ ਸੇਤੀ, ਠਾਕਰ ਕਉ,
ਏਕ ਊਪਰਿ, ਸਬਦ ਬਿਨੁ, ਗੁਰ ਵਿਟਹੁ,
ਘਟ ਅੰਤਰਿ, ਜਲ ਬਾਝੁ, ਆਦਿ।

੬. ਜਦ ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੋਵੇ (First person plural) ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ 'ਹ' ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ: "ਰੀਸਾ ਕਰਿਹ ਤਿਨਾੜੀਆ" (ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੪)। "ਹਮ ਭੂਲ ਵਿਗਾੜਹ" (ਆਸਾ ਮ: ੪)

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਕੰਨਾ (ਾ)

੬. ਬਹੁਵਾਚਕ (Plural); ਯਥਾ, "ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ) ਵਿਚ 'ਚੰਦਾ' ਚੰਦ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ 'ਈਧਨਾ' (ਪੌ: ੭, ਸ: ੨), 'ਪੁਨਾ' (ਪੌ: ੮, ਸ: ੨), 'ਵਾਦਾ' (ਪੌ: ੧੧, ਸ: ੨) ਬਹੁਵਚਨ ਹਨ। "ਰੰਗ ਰਸਾ ਜੈਸੇ ਸੁਪਨਾਹਾ" (ਆਸਾ ਮ: ੫) ਵਿਚ 'ਰਸਾ' ਰਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। "ਅਨਦ ਕਰਹਿ ਤੇਰੇ ਦਾਸਾ" (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫) ਵਿਚ 'ਦਾਸਾ' 'ਦਾਸ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਕੰਨਾ ਸਾਧਾਰਣ ਬਹੁਵਚਨ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਕਾਰਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ।

ਸਿਹਾਰੀ (ਿ)

੭. ਸਿਹਾਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਸੰਬੰਧਕ (Preposition) ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਵਿਚਿ', 'ਬਾਹਰਿ', 'ਉਪਰਿ,' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਪਦਵੀ ਜਾਂ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਸੰਬੰਧ ਦਸਣ ਲਈ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭੀ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

(ੳ) ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ :—

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਵਿਚਿ: "ਭੈ ਵਿਚਿ ਸੂਰਜੁ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚੰਦੁ" ਆਸਾ) ਦੀ ਵਾਰ)।

ਉਪਰਿ: "ਲਿਖੇ ਉਪਰਿ ਹੁਕਮੁ ਹੋਇ" (ਸਲੋਕ ਮ: ੨ ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ)।"ਧਵਲੈ ਉਪਰਿ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਹੇਠਿ: "ਕੂੰਨੇ ਹੇਠਿ ਜਲਾਈਐ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

ਮਧਿ,ਬਾਹਰਿ,: "ਸਭ ਹੀ ਮਧਿ ਸਭਹਿ ਤੇ ਬਾਹਰਿ ਬੇਮੁਹਤਾਜ ਬਾਪਾ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ:੫)।

ਅੰਦਰਿ: "ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ, ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਸੰਗਿ: "ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ"(ਜਪੁਜੀ)।

ਸਾਥਿ: "ਨੀਚਾ ਅੰਦਰਿ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਨੀਚੀਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ। ਨਾਨਕੁ ਤਿਨਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ, ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮਹਲਾ ੧)।

ਨਾਲਿ: "ਮੂਰਖੈ ਨਾਲਿ ਨਾ ਲੁਝੀਐ"। "ਆਪੁ ਪਛਾੜਹਿ ਧਰਤੀ ਨਾਲਿ"(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਪਾਸਿ: "ਜਿਤੜੇ ਫਲ ਮਨਿ ਬਾਛੀਅਹਿ ਤਿਤੜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸਿ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮਹਲਾ ੫)।

ਵਸਿ: "ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਇਨਕੈ ਵਸਿ ਕਿਨੈ ਨ ਮੜੀਐ" (ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ ਮ:੫)। "ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਸਿ ਮਾਣਕੁ ਪਇਆ ਘਰਿ ਘਰਿ ਵੇਚਣ ਜਾਇ" (ਮ: ੩, ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਨਜ਼ੀਕਿ : "ਹੋਨਿ ਨਜੀਕਿ ਖੁਦਾਇ ਦੈ ਭੇਤੁ ਨ ਕਿਸੈ ਦੇਨ੍ਹਿ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

ਬਰਾਬਰਿ : "ਪੰਡਿਤ ਸੂਰ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਰਾਜਾ, ਭਗਤ ਬਰਾਬਰਿ, ਅਉਰੁ ਨ ਕੋਇ" (ਬਿਲਾਵਲ ਰਵਿਦਾਸ)।

ਗੈਲਿ : ਉਨਕੀ ਗੈਲਿ ਤੋਹਿ ਜਿਨਿ ਲਾਗੈ" (ਆਸਾ ਕਬੀਰ)।

ਤੁਲਿ : "ਕਿਛੁ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਅਨੇਕ ਕਰਣੀ ਨਾਮ ਤੁਲਿ ਨ ਸਮਸਰੇ" (ਵਡਹੰਸ ਮਹਲਾ ੧)। "ਕੀੜੀ ਤੁਲਿ ਨਾ ਹੋਵਨੀ ਜੇ ਤਿਸੁ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰਹਿ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਸਰਿ (= ਬਰਾਬਰਿ) : "ਹਮ ਸਰਿ ਦੀਨੁ, ਦਇਆਲੁ ਨ ਤੁਮ ਸਰਿ" (ਧਨਾਸਰੀ ਰਵਿਦਾਸ)।

ਸਿਰਿ (= ਊਪਰਿ) : "ਸਭਨਾ ਉਪਾਵਾ ਸਿਰਿ ਉਪਾਉ ਹੈ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ" (ਮ: ੩, ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ)।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ : ਭੀਤਰਿ, ਬੀਚਿ, ਅੰਤਰਿ, ਮੰਝਾਰਿ, ਮਹਿ, ਮਾਹਿ, ਨਿਕਟਿ, ਆਦਿ, ਅੰਤਿ, ਵਲਿ, ਪਾਰਿ, ਸਮਸਰਿ, ਭਰਿ, ਆਦਿਕ।

(ਅ) ਇਕ-ਵਚਨੀ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਜੋਂ—

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਹੈ. ਨਾਨਕ, ਜੋ ਸੂਝਾ : "ਸਿਖੀ ਸਿਖਿਆ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ। [illegible] ਕਰਮਿ ਲੰਘਾਏ [illegible] [illegible] ਦੀ ਵਾਰ), ਅਰਥਾਤ, ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ [illegible] ਨਜ਼ਰ ਵਾਲਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪਣੀ [illegible] ਦੁਆਰਾ ਪਾਰ ਲੰਘਾਂਦਾ ਹੈ।

"ਆਸ ਅੰਦੇਸੇ ਤੇ ਨਿਹਕੇਵਲੁ ਹਉਮੈ ਸਬਦਿ ਜਲਾਏ" ([illegible] ਦੀ ਵਾਰ)। ਕਈਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਸਬਦਿ' [illegible] ਦੇ ਅੰਤ ਦੀ ਸਿਹਾਰੀ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਹਉਮੈ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਜਲਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ [illegible] ਠੀਕ ਅਰਥ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ [illegible] ਦੇਵੇ। ਸਿਧ ਗੋਸ਼ਟਿ ਦੇ [illegible] [illegible] ਵਿਚ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ, "[illegible] ਤੇ [illegible] ਗਵਨੁ ਮਿਟਾਇਆ। [illegible] ਰਤੇ ਇਹੁ ਮਨੁ [illegible]। [illegible] [illegible] [illegible] ਸਮਾਈ"। ਇਥੇ ਭੀ [illegible] [illegible] ਹੈ ਕਿ [illegible] ਦੇ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ਸਬਦ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਟਿਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਸ਼ਾ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਗੁਰ-ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾੜ ਦਿਤੀਆਂ। ਹੋਰ ਵੇਖੋ: "ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਹਉਮੈ ਬਿਖੁ ਮਾਰੈ ਤਾ ਨਿਜ ਘਰਿ ਹੋਵੈ ਵਾਸੋ" (ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ)।

"ਕਾਹੂ ਜੁਗਤਿ ਕਿਤੈ ਨ ਪਾਈਐ ਧਰਮਿ। ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਮਿਲੈ ਜਿਸੁ ਲਿਖਿਆ ਧੁਰਿ ਕਰਮਿ' (ਸੁਖਮਨੀ)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵੇਰ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਅਰਥ ਇਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ, ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਿਧਰੇ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸਨੂੰ (ਧਰਮ) ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਆਦ ਤੋਂ ਕਰਮ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। "ਧਰਮਿ" ਅਤੇ 'ਕਰਮਿ" ਪਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਠੀਕ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਣ ਗੇ: ਨਾਮ (ਜਿਸਦਾ ਉਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਚਲਾ ਆਇਆ ਹੈ) ਕਿਸੇ ਜੁਗਤੀ ਜਾਂ ਸੰਪਰਦਾ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਹ ਨਾਮ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਧੁਰ ਤੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ।

"ਹਿੰਦੂ ਸਾਲਾਹੀ ਸਾਲਾਹਨਿ ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਪਾਰੁ"(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ) ਦਾ ਅਰਥ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਕਈ ਸਜਣ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਸਲਾਘਾ ਕਰਨ ਵਲੇ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਦਰਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਨੂੰ। ਪਰ 'ਦਰਸਨਿ' ਅਤੇ 'ਰੂਪਿ' ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਇਸ ਅਰਥ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਿਹਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਕ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲੈਣਾ ਪਏਗਾ। ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਣਗੇ: ਹਿੰਦੂ ਸਲਾਘਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਅਪਾਰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਉਸਦੀ ਸਲਾਘਾ ਉਸ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸੰਸਾਰਕ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ; ਫਿਰ ਭੀ ਇਸ ਉਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਭੁਲ ਕੇ ਤੀਰਥਾਂ ਉਤੇ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਪਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਜੋਗੀਆਂ ਬਾਬਤ ਭੀ ਇਹੋ ਜਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। "ਜੋਗੀ ਸੁਨਿ ਧਿਆਵਨਿ ਜੇਤੇ" ਵਿਚ 'ਸੁਨਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਸੁਨ ਨੂੰ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਬਲਕਿ 'ਸੁਨ ਦੁਆਰਾ' ਜਾਂ 'ਅਫੁਰ ਰੂਪ ਕਰਕੇ' ਹਨ। ਜਿਵੇਂ "ਨਾਨਕ ਇਹ ਗੁਣਿ ਨਾਮੁ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਸੁਖਮਨੀ" ਵਿਚ 'ਗੁਣਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਗੁਣ ਕਰਕੇ' ਹਨ। ਇਸ ਅਰਥ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਦੇਖੋ ਇਕ ਹੋਰ ਤੁਕ: "ਕੋਕਿਲ ਹੋਵਾਂ ਅੰਬਿ ਬਸਾਂ ਸਹਜਿ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰੁ। ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ਮੇਰਾ ਸਹੁ ਮਿਲੈ ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਪਾਰੁ"(ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ ਮ: ੧)।

"ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਸੂਚੇ ਜਾਣੀਅਹਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਿਨਾ ਗਿਆਨੁ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੫); ਅਰਥਾਤ, ਮਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਤੇ ਮੁਖ ਦ੍ਵਾਰਾ ਉਹੀ ਸੁਚੇ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। 'ਗੁਰਮੁਖਿ' ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਤੇ ਜੋ 'ਮਨਮੁਖਿ' ਹੈ, ਉਹਦੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਵੇਖੋ: "ਮਨਮੁਖਿ ਸੋਝੀ ਨ ਪਵੈ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਹਜੂਰਿ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)।

"ਕਿਤੁ ਸੰਜਮਿ ਇਹ ਜਾਇ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਕਿਸ ਰਹਿਣੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਹ (ਹਉਮੈ) ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਇਸੇ ਤਰਾਂ 'ਗੋਬਰਿ ਤਰਣੁ ਨ ਜਾਈ' ਅਤੇ 'ਜਿਤੁ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਊਚਰਹਿ' ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਦਾ ਅਰਥ 'ਰਾਹੀਂ' ਕਰੋ। "ਤਿਸ ਦੈ ਚਾਨਣਿ ਸਭ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਇ" (ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੧), ਉਸਦੇ ਚਾਨਣੇ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਦੁਆਰਾ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਚਾਨਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਦੇਖੋ, "ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ) ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ 'ਭੰਡੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਡਡੇ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸ 'ਭੰਡਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਭੰਡ ਦੁਆਰਾ', ਉਹਦੇ ਡਡੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੈ।

ਵਿਚ: "ਨਾਨਕ ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਛੁਟੀਐ ਜੇ ਚਿਤੁ ਲਗੈ ਸਚਿ"(ਮ: ੩, ਵਾਰ ਮਾਰੂ); ਅਰਥਾਤ, ਸਚ ਵਿਚ।

"ਚਹੁ ਜੁਗਿ ਮੈਲੇ ਮਲੁ ਭਰੇ ਜਿਨ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਹੋਇ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)। ਇਥੇ 'ਚਹੁ ਜੁਗਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਚੁਵਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ, ਅਤੇ 'ਮੁਖਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਮੁਖ ਵਿਚ।

"ਸੁਣਿਐ ਲਾਗੈ ਸਹਜਿ ਧਿਆਨੁ" (ਜਪੁਜੀ) ਅਰਥਾਤ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਸਹਜ (ਅਵਸਥਾ) ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

"ਨੰਨਾ ਨਰਕਿ ਪਰਹਿ ਤੇ ਨਾਹੀ। ਜਾਕੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਨਾਮੁ ਬਸਾਹੀ" (ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ); ਅਰਥਾਤ, ਉਹ ਨਰਕ ਵਿਚ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਵਿ
ਨਾਮ ਵਸਦਾ ਹੈ।

"ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮੁ ਜ ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ" (ਗੂਜਰ ਮ: ੫); ਅਰਥਾਤ, ਹੇ ਮਨ! ਤੂੰ ਕਿਉ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਜਦ ਕਿ ਰੱਬ ਆਹਰ (ਯਤਨ) ਵਿਚ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ? ਜਿਥੇ 'ਆਹਰੁ' ਕੇਵਲ ਨਾਂਵ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਕ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਇਹਦੇ ਰਾਰੇ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਜਾਂ ਮੁਕਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ: "ਕਰਜੁ ਉਤਾਰਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਰਿ ਆਹਰੁ ਆਪਿ" (ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫)। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ 'ਸਤਿਜੁਗਿ' 'ਦੁਆਪਰਿ' ਅਤੇ 'ਕਲਿਜੁਗਿ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦੀ ਸਿਹਾਰੀ ਦਾ ਅਰਥ 'ਵਿਚ' ਹੈ।

ਉਤੇ: "ਅਸੰਖ ਕਹਹਿ ਸਿਰਿ ਭਾਰੁ ਹੋਇ" (ਜਪੁਜੀ) ਦਾ ਅਰਥ ਕਈ ਸਜਨ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਣਗਿਣਤ ਲੋਕ ਸਿਰ ਭਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ (ਰੱਬ ਨੂੰ)। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ 'ਸਿਰਿ' ਦਾ ਰਾਰਾ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋਂਦਾ ਅਤੇ ਸਿਹਾਰੀ 'ਭਾਰੁ' ਦੇ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਤ ਹੈ ... ਜੀ। ਜਿਵੇਂ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ : "ਭੈ ਵਿਚਿ ਇੰਦੁ ਫਿਰੈ ... , ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਕਿ ਭੈ ਵਿਚ ਇੰਦੁ (ਬੱਦਲ) ਸਿਰ ਦੇ ਭਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ ਇਥੇ 'ਭਾਰਿ' ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ ... ਪੁਜੀ ਵਾਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸਿਰਿ' ... ਸਿਹਾਰੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥ ... ਹੈ ਅਤੇ 'ਭਾਰੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ, ਅਤੇ ... ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਅਣਗਿਣਤ ... ਭੀ ਸਿਰ ਤੇ ਭਾਰ ਹੋਂਦਾ ਹੈ; ..., ਅਣਗਿਣਤ ਆਖਣਾ ਭੀ ਭੁਲ ਹੈ, ... ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ... ਦਾ ਸਮੂਹ ਸਾਡੀ ਗਿਣਨ ... ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ... ਮਹਦੂਦ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਰੇਤੜ ... ਦੇ ਕਿਣਕੇ, ਜਾਂ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ... ਸਾਹਿਬ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ... ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਜੋ ... 'ਅਸੀਮ' ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ... ।

... ਨਾਮੁ ਤੇ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ... (... ...) ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਭੁਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਓਹ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਭਾਰ ਹਨ। ਇਹਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਓਹ ਜਿਮੀਂ ਪਰਨੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

"ਨਾਨਕ ਭਾਵੈ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਾਹਨ ਨੀਰਿ ਤਰੇ" (ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ); ਅਰਥਾਤ, ਜੇ ਪਾਰ-ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਪੱਥਰ ਨੀਰ (ਪਾਣੀ) ਉਤੇ ਤਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

"ਤਖਤਿ ਰਾਜਾ ਸੋ ਬਹੈ ਜਿ ਤਖਤੈ ਲਾਇਕ ਹੋਇ" (ਮ: ੩, ਵਾਰ ਮਾਰੂ। ਇਥੇ 'ਤਖਤਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਤਖਤ ਉਤੇ'।

"ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਪਾਇਅਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸੇ ਤਨ ਹੋਵਹਿ ਛਾਰ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)। ਇਥੇ ਪਹਿਲੇ 'ਤਨਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, 'ਤਨ ਉਤੇ'।

ਤੋਂ ਜਾਂ ਥੋਂ : "ਧੁਰਿ ਕਰਮੁ ਜਿਨਾ ਕਉ ਤੁਧੁ ਪਾਇਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

"ਧੁਰਿ ਮਾਰੇ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸੇਈ ਹੁਣਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਾਰੇ" (ਵਾਰ ਗਉੜੀ ਮ: ੪)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਧੁਰਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਧੁਰ ਤੋਂ' ਹਨ। ਪਰ ਜਿਥੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਵਖਰਾ ਦਿਤਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਧੁਰ' ਦੇ ਰਾੈ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ। ਜਿਵੇਂ : "ਧੁਰ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

[illegible]
"[illegible]" ([illegible] ਦੀ
ਵਾਰ, [illegible] ਫੁਰਦ ਤੋਂ
[illegible]

ਨੈ ਆ ਢਾਇ : "[illegible] ਤਾ ਵਿਣੈ ਦਦਾ
[illegible]" ([illegible] ਦੀ ਵਾਰ, ਦੇਖਕ
ਨੂੰ [illegible]

"ਦੇਂਦਾ ਨਦਰਿ [illegible] ਹੋਵੈ, ਦੇਖਹੁ
ਇਹੁ ਦਿਸਾਣਾ" ([illegible] ਵਾਰ [illegible])।

ਤਕ, ਤੋੜੀ : 'ਅਸਮਾਨਿ ਕਿਆੜਾ ਛਿਕਿਓਨੁ' (ਵਾਰ ਸਤਾ ਬਲਵੰਡ), ਅਸਮਾਨ ਤੱਕ ਚੋਟੀ ਖਿਚ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ।

ਨਾਲ : "ਖਥੜਿ ਵਾਉ ਨ ਡੋਲਈ ਪਰਬਤ ਮੇਰਾਣੁ" (ਵਾਰ ਸਤਾ ਬਲਵੰਡ), ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਮੇਰੂ ਪਹਾੜ ਵਾਂਙਣ ਹੈ, ਉਹ ਖਬਤ ਹਵਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਡੋਲਦਾ।

"[illegible] ਮਹਿ ਮੋਹਿ ਛਲੀ ਵਿੰਦ੍ਰਾਵਲਿ ਕਾਨ੍ [illegible] ਰਾਧਕਾ ਗੋਪੀ [illegible] ਸਿੰਘਾਸਨ ਮਹਿ ਰੰਗੁ ਕੀਆ" ([illegible]) ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ [illegible] ਜਰੂਰ (ਵੇਦ [illegible] ਛਲ ਕੇਰ ਵਾਲਾ ਛਲੀਆ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਚੰਦ੍ਰ ਬੰਸੀ ਕਾਨ੍ਹ ਨਾਮੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਯਾਦਵ ਕੌਮ ਦਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਜਮਨਾ ਦੇ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ ਗੋਪੀਆਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰਾਬਨ ਵਿਚ ਰਾਸ ਮਚਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਅਰਥ ਸਿਹਾਰੀ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ। 'ਜੋਰਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਜੋਰ ਨਾਲ'; ਜੋਰ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। 'ਓਦ੍ਰਾਵਲਿ' ਦੇ ਲਲੇ ਦੀ ਸਿਹਾਰੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ (ਦੇਖੋ ਨੇਮ ੧੯)। 'ਪਾਰਜਾਤੁ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਪਾਰ ਜਾਕੇ' ਤਾਂ ਹੋਂਦੇ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਪਾਰਿ ਜਾਇ' ਹੋਂਦਾ। ਦਸ਼ਾ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਵਾਚਕ ਸੰਬੰਧਕੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਯਥਾ:—"ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਪਾਰਿ ਉਤਰੀਐ ਰੇ"(ਆਸਾ ਮ: ੫)। ਇਸ ਲਈ 'ਪਾਰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਪਾਰਿ' ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। 'ਪਰਾ' ਦਾ ਰਾਰਾ ਮੁਕਤਾ ਜਾਂ ਔਂਕੜ ਵਾਲਾ ਤਦੋਂ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ 'ਪਾਰ' ਨਾਂਵ ਹੋਵੇ। ਯਥਾ: "ਲਹੈ ਨ ਪਾਰੁ ਰੀ" (ਧਨਾਸਰੀ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਂਕੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ: ਯਜੁਰ (ਵੇਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦ੍ਵਾਪਰ) ਵਿਚ ਜੋ ਕਾਨ੍ਹੂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜਾਦਵ ਹੋਇਆ, ਉਸਨੇ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਵੈਂਦ੍ਰਾਵਲੀ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਛੱਲਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੋਪੀ (ਸਤਭਾਮਾ) ਲਈ ਪਾਰਜਾਤੂ (ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਇੰਦ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਸ ਇੰਦ੍ਰਾਬਨ ਵਿਚ ਚੋਜ ਕੀਤੇ (ਦੇਖੋ ਦਸਮ ਸਕੰਦ ਭਾਗਵਤ)।

"ਜਿਉ ਪਾਵਕੁ ਈਧਨਿ ਨਹੀ ਧ੍ਰਾਪੈ" (ਸੁਖਮਨੀ), ਜਿਵੇਂ 'ਅੱਗ' ਬਾਲਣ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀ।

"ਕਾਮਿ ਕ੍ਰੋਧਿ ਨਗਰੁ ਬਹੁ ਭਰਿਆ" (ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ), ਕਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ (ਦੇਹੀ ਦਾ) ਨਗਰ ਬਹੁਤ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

"ਜਿਉ ਸਾਬੁਨਿ ਕਾਪਰ ਊਜਲ ਹੋਤ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫), ਸਾਬਣ ਨਾਲ।

"ਭੈ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਦਬੀ ਭਾਰਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਭਾਰ ਨਾਲ।

"ਕੀਮਤਿ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਈਆ ਕਹਣਿ ਨ ਵਡਾ ਹੋਇ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧), ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਲਈ, ਹੇਤ, ਨੂੰ : ਭਾਵਾਰਥ (Infinitive) ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਾਂਗ ਜਾਂ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ—

"ਜਾ ਪਹਿ ਜਾਉ ਆਪੁ ਛੁਟਕਾਵਨਿ ਤੇ ਬਾਧੇ ਬਹੁ ਫੰਧਾ" (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ), ਜਿਨ੍ਹਾਂ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਛੁਡੌਣ ਨੂੰ,ਓਹ ਆਪ ਬਹੁਤੇ ਫੰਧਿਆਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹੇ ਪਏ ਹੋਂਦੇ ਹਨ। "ਆਖਣਿ ਅਉਖਾ ਸਾਚਾ ਨਾਉ" (ਆਸਾ ਮ: ੧), ਆਖਣ ਨੂੰ ਅਰੁਖਾ ਹੈ ਸਚਾ ਨਾਮ। "ਅੰਤੁ ਨ ਕਰਣੈ, ਦੇਣਿ ਨ ਅੰਤੁ" (ਜਪੁਜੀ), 'ਜੋਰੁ ਨ ਮੰਗਣਿ, ਦੇਣਿ ਨ ਜੋਰੁ' (ਜਪੁਜੀ) ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਭਾਵਾਰਥਾਂ ਨਾਲ, ਜੋ ਨਾਂਵਾਂ ਵਾਕਰ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸੇਤਰਾਂ, "ਬਿਗਸਿਓ ਪੇਖਿ ਰੰਗੁ ਕਸੁੰਭ ਕੋ ਪਰਗ੍ਰਿਹ ਜੋਹਨਿ ਜਾਇਓ"(ਟੋਡੀ ਮ: ੫)। "ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਉ ਆਲਾਇ ਬੇੜੇ ਡੁਬਣਿ ਨਾਹਿ ਭਉ" (ਮ.੧ ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ)।

"ਜਾਕੈ ਹਰਿ ਸਾ ਠਾਕੁਰੁ ਭਾਈ। ਮੁਕਤਿ ਅਨੰਤ ਪੁਕਾਰਣਿ ਜਾਈ"(ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)। "ਸੰਤਾ ਕੇ ਕਾਰਜਿ ਆਪਿ ਖਲੋਇਆ ਹਰਿ ਕੰਮੁ ਕਰਾਵਣਿ ਆਇਆ ਰਾਮ।" (ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫)।

੮. ਸਿਹਾਰੀ ਸਥਾਨ ਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ (Adverbs) ਨਾਲ ਭੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਨਾਲ। ਬਲਕਿ ਅਕਸਰ ਉਹੋ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ,

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਨਾਂਵ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੇ ਜਾਂ ਲੋਪ ਹੋਏ ਹਨ। ਯਥਾ:

ਵਿਚਿ: "ਧਨ ਪਿਰ ਕਾ ਇਕ ਹੀ ਸੰਗਿ ਵਾਸਾ, ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਭੀਤਿ ਕਰਾਰੀ" (ਮ: ੪, ਮਲਾਰ)।

ਅੰਤਰਿ, ਬਾਹਰਿ, ਸਾਥਿ: "ਮਾਰਿ ਆਪੇ ਜੀਵਾਲਦਾ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਸਾਥਿ" (ਸ੍ਰੀਰਾਗ ਮ:੫)।

ਸੰਗਿ: "ਇਆ ਡੇਰਾ ਕਉ ਸ੍ਰਮੁ ਕਰਿ ਘਾਲੈ। ਜਾਕਾ ਤਸੂ ਨਹੀਂ ਸੰਗਿ ਚਾਲੈ" (ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ, ਮ: ੫)।

ਨਾਲਿ: "ਹਰਿ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਨਾਲਿ ਹੈ" (ਬਿਹਾਗੜਾ ਮ: ੪)।

ਦੂਰਿ, ਮੰਝਿ: "ਆਪੇ ਨੇੜੈ, ਦੂਰਿ ਆਪੇਹੀ, ਆਪੇ ਮੰਝਿ ਮਿਆਨੋ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)।

ਨੇੜਿ, ਫਿਰਿ, ਬਹੁੜਿ: "ਜਮੁ ਕੰਕਰੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵਈ, ਫਿਰਿ ਬਹੁੜਿ ਨ ਮਰੀਐ" (ਵਾਰ ਗਉੜੀ ਮ:੫)।

ਤਲਿ(= ਤਲੇ), ਉਪਰਿ: "ਡੁਬ ਮੁਏ ਬਗੁ ਬਪੁੜੇ ਸਿਰੁ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਪਾਉ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ੧੨੨ ਅਤੇ ਸਲੋਕ ਮ: ੩ ਵਾਰ ਵਡਹੰਸ)।

ਬਾਹਰਿ ਵਾਰਿ: "ਖਰੇ ਖਜਾਨੈ ਪਾਈਅਹਿ, ਖੋਟੇ ਸਟੀਅਹਿ ਬਾਹਰਿਵਾਰਿ" (ਵਾਰ ਮਾਝ ਮ:੧)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਹਦੂਰਿ : "ਦੇਖੈ ਸੁਣੈ ਹਦੂਰਿ ਸਦ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਰਵਿੰਦੁ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੫)।

ਉਰਵਾਰਿ, ਪਾਰਿ: "ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣਿਆ ਨਾ ਉਰਵਾਰਿ ਨ ਪਾਰਿ" (ਮ:੩,ਵਾਰ ਸੋਰਠਿ)।

ਵਲਿ : 'ਜਾ ਕਰਤਾ ਵਲਿ, ਤਾ ਸਭੁ ਕੋ ਵਲਿ" (ਮ: ੪, ਵਾਰ ਗਉੜੀ)।

ਓੜਕਿ : "ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ (ਮ: ੧, ਵਾਰ ਰਾਮਕਲੀ)।

ਆਦਿ, ਮਧਿ, ਅੰਤਿ : "ਆਦਿ ਮਧਿ ਅੰਤਿ ਪ੍ਰਭੁ ਸੋਈ ਸੁੰਦਰ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ (ਆਸਾ ਛੰਤ ਮ: ੫)।

ਪਾਸਿ : "ਵਸਤੂ ਅੰਦਰਿ ਵਸਤੁ ਸਮਾਵੈ ਦੂਜੀ ਹੋਵੈ ਪਾਸਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਨਿਦਾਨਿ : "ਮਾਇਆ ਕਾ ਰੰਗੁ ਸਭੁ ਫਿਕਾ, ਜਾਤੋ ਬਿਨਸਿ ਨਿਦਾਨਿ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੫)।

ਮੂਲਿ: "ਮੰਦਾ ਮੂਲਿ ਨ ਕੀਚਈ ਦੇ ਲੰਮੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

'ਐਬ ਤਨਿ ਚਿਕੜੋ, ਇਹੁ ਮਨੁ ਮੀਡਕੋ, ਕਮਲ ਕੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਮੂਲਿ ਪਾਈ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)।

ਵਖਿ : 'ਓਥੈ ਸਚੋ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੈ, ਚੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੇ ਜਜਮਾਲਿਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਕਈ ਵੇਰ ਕਾਲਵਾਚੀ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਵਰਤੇ ਹੋਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਥਾਨਵਾਚੀ ਸਿਹਾਰੀ ਲਗੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ:--

ਬੇਗਿ (= ਛੇਤੀ) : "ਜੌਕਰਿ ਪਾਚਨੁ ਬੇਗਿ ਨ ਪਾਵੈ, ਝਗਰੁ ਕਰੈ ਘਰ ਹਾਈ" (ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਕਬੀਰ); ਅਰਥਾਤ, ਜੇਕਰ ਖੁਰਾਕ ਛੇਤੀ ਨਾ ਮਿਲੱਸੁ।

ਹੁਣਿ : "ਥਾਉ ਨ ਹੋਵੀ ਪਉਦੀਈ,ਹੁਣਿ ਸੁਣੀਐ ਕਿਆ ਰੂਆਇਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

"ਹੁਣਿ ਉਠਿ ਚਲਣਾ ਮੁਹਤਿ ਕਿ ਤਾਲਿ" (ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੧)। 'ਹੁਣਿ', 'ਮੁਹਤਿ' ਅਤੇ 'ਤਾਲਿ' ਵਿੱਚ ਸਿਹਾਰੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿੱਨ੍ਹ ਹੈ। 'ਤਾਲ ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਇਕ ਮਾਪ ਹੈ। "ਹੁਣਿ ਨਹੀਂ ਸੰਦੇਸਰੋ ਮਾਇਓ" (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫)।

ਅਬਿ: "ਬਹੁਤੇ ਫੇਰ ਪਏ ਕਿਰਪਨ ਕਉ, ਅਬਿ ਕਿਛੁ ਕਿਰਿਪਾ ਕੀਜੈ" (ਧਨਾਸਰੀ ਮ:੩)।

ਕਦਿ : "ਕਦਿਪਾਵਉਸਾਧਸੰਗੁ"(ਧਨਾਸਰੀ ਮ:੫)।

ਜਦਿ :"ਦੂਖ ਤਦੇ ਜਦਿ ਵੀਸਰੈ"(ਬਿਲਾਵਲੁ ਮ:੫)।

ਵਤਿ (ਫਿਰਿ): "ਫਰੀਦਾ ਹੋਹੋ ਪਛੋਤਾਉ ਵਤਿ ਕੁਆਰੀ ਨ ਥੀਐ"(ਸਲੋਕ)।

ਇਸੇਤਰ੍ਹਾਂ, ਫੇਰਿ, ਬਾਹੁੜਿ, ਬਹੁਰਿ, ਫੁਨਿ, ਪੁਨਰਪਿ,

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਨਿਕਟਿ, ਬੀਚਿ, ਮੰਝਾਰਿ, ਨਿਰੰਤਰਿ ਭਿਨਿ, ਓੜਿ, ਊਪਰਿ ਹੇਠਿ, ਹਜੂਰਿ, ਤਤਕਾਲਿ, ਆਸਿ ਪਾਸਿ, ਆਦਿਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਭੀ ਸ਼ਬਦ ਇਕਹਿਰੇ ਜਾਂ ਦੂਹਰੇ ਜੋ ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਵਾਕਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ--ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ, ਠਿਮਿ ਠਿਮਿ, ਮੁਸਿ ਮੁਸਿ, ਮਧਿ ਮਧਿ, ਵਲਿ ਵਲਿ, ਰਸਕਿ ਰਸਕਿ, ਆਦਿਕ।

੮. ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਜਦ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ, ਜੋ ਉਤੇ ਸੰਬੰਧਕ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ, ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਿਹਾਰੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਹੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਨਾਂਵ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਰੂਪ ਭੀ ਨਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਚਾਹੀਏ। ਯਥਾ—

ਬਾਹਰ : ਬਾਹਰ ਕਾ ਮਾਸੁ ਮੰਦਾ ਸੁਆਮੀ, ਘਰ ਕਾ ਮਾਸੁ ਚੰਗੇਰਾ'' (ਮ: ੧, ਵਾਰ ਮਲਾਰ)। ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਬਾਹਰ' 'ਘਰ' ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿਨ੍ਹ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਰਖਰਾ ਪਦ 'ਕਾ' ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ 'ਬਾਹਰ' ਦਾ ਰਾਰਾ ਖਾਲੀ ਹੈ,--ਦੇਖੋ ਨੇਮ ੪ ''ਜਿਨਕੈ ਹਿਰਦੈ ਮੈਲੁ ਕਪਟੁ ਹੈ, ਬਾਹਰੁ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਧੋਵਾਇਆ" (ਮ:੪, ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ)।'
'ਬਾਹਰੁ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਬਾਹਰਲਾ ਪਾਸਾ' ਜੋ ਨਾਂਵ ਹੈ।
"ਹੁਕਮੁ ਭਇਆ ਬਾਹਰੁ ਘਰੁ ਛੋਡਿਆ" (ਸੋਰਠਿ ਮ:੧)। ਇਥੇ ਭੀ ਘਰੁ ਬਾਹਰੁ ਨਾਂਵ ਹਨ।
"ਬਾਹਰੁ ਉਦਕਿ ਪਖਾਰੀਐ" (ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ, ਰਵਿਦਾਸ); ਅਰਥਾਤ, ਬਾਹਰੁ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਧੋਵੀਏ।

ਅੰਦਰੁ: "ਅੰਦਰੁ ਵਿਧਾ ਸਚਿ ਨਾਇ ਬਾਹਰਿ ਭੀ ਸਚੁ ਡਿਠੋਮਿ" (ਮ: ੫, ਵਾਰ ਰਾਮਕਲੀ), ਜਦ ਆਪਣਾ ਅੰਦਰਾ ਸਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਵਿਨ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਭੀ ਸਚ ਵੇਖਿਆ।

ਅੰਤਰੁ: ਜਦੋਂ 'ਅੰਤਰਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਅੰਦਰ ਜਾਂ ਵਿਚ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹਦਾ ਅਰਥ ਭੇਦ ਜਾਂ ਅੰਦਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਅੰਤਲਾ ਰਾਰਾ ਮੁਕਤਾ ਜਾਂ ਔਂਕੜ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਯਥਾ: "ਤਨੁ ਮਨੁ ਦੇਇ ਨ ਅੰਤਰੁ ਰਾਖੈ" (ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ)। "ਬਾਹਰੁ ਧੋਇ ਅੰਤਰੁ ਮਨੁ ਮੈਲਾ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਉਰਵਾਰ, ਪਾਰ : "ਉਰਵਾਰ ਪਾਰ ਕੇ ਦਾਨੀਆ ਲਿਖਿ ਲੇਹੁ ਆਲਪਤਾਲ" (ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ, ਰਵਿਦਾਸ), ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਦੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲਿਓ (ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤੋ!) ਤੁਸੀਂ ਬੇਸ਼ਕ ਲਿਖੋ ਪਏ ਊਲ ਜਲੂਲ। ਇਥੇ ਉਰਵਾਰ ਅਤੇ ਪਾਰ ਨਾਂਵ ਹਨ।

ਓੜਕ : 'ਓੜਿਕ' ਉਤੇ ਤਾਂ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹਦੇ ਅਰਥ 'ਅੰਤ' ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਂਵ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਅੰਤਲੇ ਕਕੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ। ਜਿਵੇਂ— 'ਓੜਕ ਓੜਕ ਭਾਲਿ ਥਕੇ, ਵੇਦ ਕਹਨਿ ਇਕ ਵਾਤ" (ਜਪੁਜੀ)। ਇਥੇ 'ਓੜਕ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਅੰਤ ਨੂੰ' ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਹਨ ਕਿ 'ਵੇਦ ਬਸ ਇਕ ਗਲ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀ ਉਸਦੇ ਅੰਤ ਢੂੰਢ ਢੂੰਢ ਕੇ ਥਕ ਗਏ ਹਾਂ।

ਅੰਤੁ : "ਅਗਮ ਅਗੋਚਰਾ ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ" (ਅਨੰਦ)। ਇਥੇ 'ਅੰਤੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹਦੇ ਤਤੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਸੰਗੁ : "ਤਿਨ੍ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਚਈ ਨਾਨਕ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਆਪਣਾ ਸੁਆਉ ।" (ਮ: ੫. ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ)। ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸੰਗ ਦੋ ਵੇਰੀ ਆਇਆ ਹੈ । ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਬੰਧਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਹੈ । ਦੂਜੀ ਵੇਰ ਇਹ ਇਕ-ਵਚਨੀ ਨਾਂਵ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਹੈ।

ਸਾਥ : "ਪੜਿ ਪੜਿ ਭਰੀਅਹਿ ਸਾਥ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ) । ਇਥੇ 'ਸਾਥ' ਬਹੁਵਚਨੀ ਨਾਂਵ ਹੈ।

ਮੂਲੁ : "ਇਕਿ ਮੂਲੁ ਨ ਬੁਝਨਿ ਆਪਣਾ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ) । ਇਥੇ 'ਮੂਲੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ।

ਵਿਚੁ, ਬੀਚੁ : "ਵਿਚੁ" ਭੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਅਜੇਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਹਦੇ ਅੰਤਲੇ ਚਚੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ । ਵੇਖੋ:- 'ਵਿਚੁ ਨ ਕੋਈ ਕਰਿ ਸਕੈ' (ਬਾਰਹ ਮਾਹ), ਅਤੇ 'ਬੀਚੁ ਨ ਕੋਇ ਕਰੇ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣੁ ਵਿਛੁੜਿ ਪਇਆ' (ਬਿਹਾਗੜਾ ਮ: ੫)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਵਿਚੁ' ਅਤੇ 'ਬੀਚੁ'

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਦੇ ਅਰਥ 'ਵਰੋਲਾਪਨ' ਹਨ। ਜਦ ਅੰਤਲੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਵਖਰਾ ਪਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਭੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਜਿਵੇਂ:—

'ਹਉਮੈ ਮਨੁ ਅਸਦੂਲੁ ਹੈ, ਕਿਉਕਰਿ ਵਿਚੁ ਦੇ ਜਾਇ' (ਮ: ੩, ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ)। ਇਥੇ 'ਵਿਚੁ ਦੇ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਵਿਚੋਂ ਦੀ' ਜਾਂ 'ਵਿਚ ਦੀ', ਇਸ ਲਈ 'ਵਿਚੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ ਅਤੇ ਉਚਾ ਔਂਕੜ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਬਸੁ: 'ਵਸ' ਜਦ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਆਵੇ ਅਤੇ ਨਾਂਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹਦੀ ਸ਼ਕਲ ਭੀ ਨਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ:—

''ਕਿਆ ਬਸੁ ਜਉ ਬਿਖੁ ਦੇ ਮਹਤਾਰੀ' (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)।

ਫੇਰੁ: ''ਫੇਰਿ ਵਸਾਇਆ ਫੇਰੁ-ਆਣਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਖਾਡੂਰੁ'' (ਵਾਰ ਸਤਾ ਬਲਵੰਡ)। ਇਥੇ ਪਹਿਲਾ 'ਫੇਰਿ' ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ 'ਫੇਰੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਦੂਜੇ 'ਫੇਰੁ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਔਂਕੜ ਹੈ। ਅਰਥ ਇਹ ਹਨ: ਫਿਰ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਅੰਗਦ, ਨੇ ਖਡੂਰ ਵਸਾ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਇਆ) ਉਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ "ਬਹੁਤੇ ਫੇਰ ਪਏ ਕਿਰਪਨ ਕਉ"। "ਨਾਨਕ ਮੇਰੁ ਸਰੀਰ ਕਾ ਇਕੁ ਰਥੁ ਇਕੁ ਰਥਵਾਹੁ। ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਫੇਰਿ ਵਟਾਈਅਹਿ, ਗਿਆਨੀ ਬੁਝਹਿ ਤਾਹਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)। ਇਥੇ "ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਫੇਰਿ ਵਟਾਈਅਹਿ" ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ, 'ਉਸਦਾ ਜੁਗ ਜੁਗ ਵਿਚ ਚਕ੍ਰ ਵਟਦਾ ਹੈ'। ਇਹ ਅਰਥ ਤਦ ਠੀਕ ਹੋਂਦਾ ਜੇ 'ਫੇਰਿ' ਦੇ ਰਾਰੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾ ਹੋਂਦੀ। ਨਾਲ ਹੀ 'ਵਟਾ-ਈਅਹਿ' ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਠੀਕ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਣਗੇ : (ਉਹ ਰਥੁ ਅਤੇ ਰਥ-ਵਾਹੁ) ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਮੁੜ ਮੁੜ ਵਟਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਇਹੋ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਜੁਗ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਮਨੁਖੀ ਜੀਵਣ ਦਾ ਰਥੁ ਅਤੇ ਰਥਵਾਹੁ ਦੋਵੇਂ ਬਦਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੧੦. ਇਹ ਭੀ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਦਿਸਣ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਯੋਜਕ ਕਰਕੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਉਮੈਦ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਚਾਹੀਦੀ । ਜਿਵੇਂ—

ਮਤੁ : "ਹਰਿ ਜਪਦਿਆਂ ਖਿਨੁ ਢਿਲ ਨ ਕੀਜਈ, ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ, ਮਤੁ ਕਿ ਜਾਪੈ ਸਾਹੁ ਆਵੈ ਕਿ ਨ ਆਵੈ ਰਾਮ" (ਬਿਹਾਗੜਾ ਮ: ੪)।

ਜਬ, ਤਬ : "ਜਬ ਜਰੀਐ, ਤਬ ਹੋਇ ਭਸਮ ਤਨੁ, ਰਹੈ ਕਿਰਮ ਦਲ ਖਾਈ" (ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ)।
'ਜਬ ਹਮ ਏਕੋ ਏਕੁ ਕਰਿ ਜਾਨਿਆ। ਤਬ ਲੋਗਹ ਕਾਹੇ ਦੁਖੁ ਮਾਨਿਆ' (ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ)।

ਅਬ : 'ਨੈਨ ਰਹੇ ਰੰਗੁ ਲਾਈ । ਅਬ ਬੇਗਲ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ' (ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ); ਅਰਥਾਤ, ਚੂੰਕਿ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਆਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ।
'ਅਬ ਮੋਹਿ ਜਲਤ ਰਾਮ ਜਲੁ ਪਾਇਆ। ਰਾਮ ਉਦਕਿ ਤਨੁ ਜਲਤ ਬੁਝਾਇਆ' (ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ); ਅਰਥਾਤ, ਹੁਣ ਜੋ ਮੈਂ ਸੜਦੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਰਾਮ ਰੂਪੀ ਜਲ ਲੱਭਾ ਹੈ, ਇਸ ਰਾਮ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਤਨ ਸੜਦਾ ਹੋਇਆ ਠੰਢਾ ਹੋਗਿਆ ਹੈ।
ਉਤਲੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ 'ਅਬ' ਦੋ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਕਾਰਣ ਦਸਕੇ ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਨਾਤਰੁ(= ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਵਰਨਾ): 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅਕਲਿ ਭਈ ਅਵਰੈ, ਨਾਤਰੁ ਥਾ ਬੇਗਾਨਾ' (ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ, ਕਬੀਰ); ਅਰਥਾਤ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਬੁੱਧੀ ਬਦਲ ਗਈ,ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਓਪਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ।

ਸਣੁ: 'ਚੂੜਾ ਭੰਨੁ ਲੰਘ ਸਿਉ ਮੁੰਧੇ, ਸਣੁ ਬਾਹੀ ਸਣੁ ਬਾਹਾ' (ਵਡਹੰਸ ਮ: ੧)। ਇਥੇ 'ਸਣੁ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਅਤੇ ਨਾਲੇ'।

ਵਿਣੁ : 'ਵਿਣੁ ਪਾਰਸੈ ਪੂਜ ਨ ਹੋਵਈ, ਵਿਣੁ ਮਨ ਪਰਚੇ ਅਵਰਾ ਸਮਝਾਏ' (ਗੂਜਰੀ ਮ: ੩), ਪਾਰਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ; ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਥੇ ਸ਼ਬਦ 'ਵਿਣੁ' ਇਕ ਵਾਕ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਾਕੰਸ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਸਣੁ, ਸਹਿਤ, ਵਿਣੁ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਸਥਾਨ-ਵਾਚੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਨੇਮ ੭ (ੳ) ਵਾਲੀ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

੧੧. ਸਿਹਾਰੀ ਪੂਰਬ-ਪੂਰਣ-ਕਾਰਦੰਤਕ (Conjunctive Participle) ਦੇ ਧਾਤੂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਭੀ ਆਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ, ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਣ, ਅਮਕਾ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ, ਉਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਛੋਡਿ, ਬੈਸਿ : "ਮਾਸੁ ਛੋਡਿ ਬੈਸਿ ਨਕੁ ਪਕੜਹਿ" (ਮ: ੧, ਵਾਰ ਮਲਾਰ)। 'ਛੋਡਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਛੋੜ ਕੇ', ਅਤੇ 'ਬੈਸਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਬਹਿ ਕੇ'।

ਧਰਿ : "ਧਰਿ ਤੁਰਾਜੂ ਤੋਲੀਐ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਤਰਾਜੂ ਵਿੱਚ ਧਰ ਕੇ ਤੋਲੀਏ।

ਪੁਛਿ : "ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਜਾ ਪੁਛਿ ਨ ਦਾਤਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਰੱਬ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਇਸ ਲਈ ਵੱਡੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਾਤ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।

ਕਰਿ : "ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਜਿਸੁ ਆਪਿ ਬੁਝਾਇਆ" (ਸੁਖਮਨੀ)।

ਭਨਿ, ਘੜਿ, ਢਾਹਿ : "ਭਨਿ ਭਨਿ ਘੜੀਐ ਘੜਿ ਘੜਿ ਭਜੈ ਢਾਹਿ ਉਸਾਰੈ, ਉਸਰੇ ਢਾਹੈ" (ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰੁ)।

ਬੀਜਿ : "ਬੀਜੁ ਬੀਜਿ ਦੇਖਿਓ ਬਹੁ ਪ੍ਰਕਾਰਾ" (ਸੂਹੀ ਮ: ੫), ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਂ ਬੀਜ ਕੇ ਵੇਖੇ।

ਬੋਲਿ : 'ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਕਰਹਿ ਆਹਾਰੁ' (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਕੂੜ ਬੋਲ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਭਖਿ : 'ਅਸੰਖ ਮਲੇਛ ਮਲੁ ਭਖਿ ਖਾਹਿ' (ਜਪੁਜੀ), ਅਣਗਿਣਤ ਬੁਰੇ ਲੋਕ ਮੈਲ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਅਰਥਾਤ, ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮੈਲ ਖਾਣਾ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰ ਕੇ ਰੋਟੀ ਕਮਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸਜਣ ਮਲੁ-ਭਖਿ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ, 'ਮੈਲ ਖਾਣ ਵਾਲੇ।' ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਕੇ ਕਰਤਰੀਵਾਚਕ ਸੰਗਿਆ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਹੋਰ ਹੈ। ਯਥਾ:—'ਨਿੰਦਕੁ ਨਿੰਦਾ ਕਰਿ ਮਲੁ ਧੋਵੈ, ਓਹੁ ਮਲ-ਭਖੁ ਮਾਇਆ-ਧਾਰੀ' (ਗੂਜਰੀ ਮ: ੪)।

ਕਈ ਲੋਕ 'ਜੇ ਕੋ ਆਖੈ ਬੋਲੁ ਵਿਗਾੜੁ' (ਜਪੁਜੀ) ਦਾ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, 'ਜੇ ਕੋਈ ਬੋਲ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਆਖੇ'। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹੋਂਦਾ ਤਾਂ 'ਵਿਗਾੜੁ' ਦੇ ੜਾੜੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ। ਚੂੰਕਿ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਉਰਵਾਰ, ਪਾਰ : "ਉਰਵਾਰ ਪਾਰ ਕੇ ਦਾਨੀਆ ਲਿਖਿ ਲੇਹੁ ਆਲਪਤਾਲ" (ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ, ਰਵਿਦਾਸ), ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਦੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲਿਓ (ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤੋ !) ਤੁਸੀਂ ਬੇਸ਼ਕ ਲਿਖੋ ਪਏ ਊਲ ਜਲੂਲ। ਇਥੇ ਉਰਵਾਰ ਅਤੇ ਪਾਰ ਨਾਂਵ ਹਨ।

ਓੜਕ : 'ਓੜਿਕ' ਉਤੇ ਤਾਂ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹਦੇ ਅਰਥ 'ਅੰਤ' ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਂਵ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਅੰਤਲੇ ਕਕੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ। ਜਿਵੇਂ—
'ਓੜਕ ਓੜਕ ਭਾਲਿ ਥਕੇ, ਵੇਦ ਕਹਨਿ ਇਕ ਵਾਤ" (ਜਪੁਜੀ)। ਇਥੇ 'ਓੜਕ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਅੰਤ ਨੂੰ' ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਹਨ ਕਿ 'ਵੇਦ ਬਸ ਇਕ ਗਲ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀ ਉਸਦੇ ਅੰਤ ਢੂੰਢ ਢੂੰਢ ਕੇ ਥਕ ਗਏ ਹਾਂ।

ਅੰਤੁ : "ਅਗਮ ਅਗੋਚਰਾ ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ" (ਅਨੰਦ)। ਇਥੇ 'ਅੰਤੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹਦੇ ਤਤੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਸੰਗੁ : "ਤਿਨ੍ ਸਿੰਗਿ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਚਈ ਨਾਨਕ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਆਪਣਾ ਸੁਆਉ ।" (ਮ: ੫. ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ)। ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸੰਗ ਦੋ ਵੇਰੀ ਆਇਆ ਹੈ । ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਬੰਧਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਹੈ । ਦੂਜੀ ਵੇਰ ਇਹ ਇਕ-ਵਚਨੀ ਨਾਂਵ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਹੈ।

ਸਾਥ : "ਪੜਿ ਪੜਿ ਭਰੀਅਹਿ ਸਾਥ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ) । ਇਥੇ 'ਸਾਥ' ਬਹੁਵਚਨੀ ਨਾਂਵ ਹੈ।

ਮੂਲੁ : "ਇਕਿ ਮੂਲੁ ਨ ਬੁਝਨਿ ਆਪਣਾ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ) । ਇਥੇ 'ਮੂਲੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ।

ਵਿਚੁ, ਬੀਚੁ : "ਵਿਚੁ" ਭੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਅਜੇਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਹਦੇ ਅੰਤਲੇ ਚਚੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ । ਵੇਖੋ:- 'ਵਿਚੁ ਨ ਕੋਈ ਕਰਿ ਸਕੈ' (ਬਾਰਹ ਮਾਹ), ਅਤੇ 'ਬੀਚੁ ਨ ਕੋਇ ਕਰੇ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣੁ ਵਿਛੁੜਿ ਪਇਆ' (ਬਿਹਾਗੜਾ ਮ: ੫) । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਵਿਚੁ' ਅਤੇ 'ਬੀਚੁ'

NamdhariElibrary@gmail.com

ਦੇ ਅਰਥ 'ਵਧੇਲਾਪਨ' ਹਨ । ਜਦ ਅੰਤਲੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਵਖਰਾ ਪਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਭੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਜਿਵੇਂ—

'ਹਉਮੈ ਮਨੁ ਅਸਦੂਲੁ ਹੈ, ਕਿਉਕਰਿ ਵਿਚੁ ਦੇ ਜਾਇ' (ਮ: ੩, ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ)। ਇਥੇ 'ਵਿਚੁ ਦੇ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਵਿਚੋਂ ਦੀ' ਜਾਂ 'ਵਿਚ ਥੀਂ', ਇਸ ਲਈ 'ਵਿਚੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ ਅਤੇ ਛਚਾ ਔਂਕੜ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਬਸੁ : 'ਵਸ' ਜਦ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਆਵੇ ਅਤੇ ਨਾਂਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹਦੀ ਸ਼ਕਲ ਭੀ ਨਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ:—

"ਕਿਆ ਬਸੁ ਜਉ ਬਿਖੁ ਦੇ ਮਹਤਾਰੀ" (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)।

ਫੇਰੁ : "ਫੇਰਿ ਵਸਾਇਆ ਫੇਰੁ-ਆਣਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਖਾਡੂਰੁ" (ਵਾਰ ਸਤਾ ਬਲਵੰਡ) । ਇਥੇ ਪਹਿਲਾ 'ਫੇਰਿ' ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ 'ਫੇਰੁ' ਨਾਂਵ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਦੂਜੇ 'ਫੇਰੁ' ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਔਂਕੜ ਹੈ। ਅਰਥ ਇਹ ਹਨ : ਫਿਰ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਰ ਅੰਗਦ, ਨੇ ਖਡੂਰ ਵਸਾ-

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਇਆ) ਉਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ "ਬਹੁਤੇ ਫੇਰ ਪਏ ਕਿਰਪਨ ਕਉ"। "ਨਾਨਕ ਮੇਰੁ ਸਰੀਰ ਕਾ ਇਕੁ ਰਥੁ ਇਕੁ ਰਥਵਾਹੁ। ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਫੇਰਿ ਵਟਾਈਅਹਿ, ਗਿਆਨੀ ਬੁਝਹਿ ਤਾਹਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)। ਇਥੇ "ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਫੇਰਿ ਵਟਾਈਅਹਿ" ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ, 'ਉਸਦਾ ਜੁਗ ਜੁਗ ਵਿਚ ਚਕ੍ਰ ਵਟਦਾ ਹੈ'। ਇਹ ਅਰਥ ਤਦ ਠੀਕ ਹੋਂਦਾ ਜੇ 'ਫੇਰਿ' ਦੇ ਰਾਰੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾ ਹੋਂਦੀ। ਨਾਲ ਹੀ 'ਵਟਾ-ਈਅਹਿ' ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਠੀਕ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਣਗੇ : (ਉਹ ਰਥੁ ਅਤੇ ਰਥ-ਵਾਹੁ) ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਮੁੜ ਮੁੜ ਵਟਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਇਹੋ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਜੁਗ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਮਨੁਖੀ ਜੀਵਣ ਦਾ ਰਥੁ ਅਤੇ ਰਥਵਾਹੁ ਦੋਵੇਂ ਬਦਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੧੦. ਇਹ ਭੀ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਦਿਸਣ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਯੋਜਕ ਕਰਕੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਉਮੈਦ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਭਾਹੀਦੀ। ਜਿਵੇਂ–

ਮਤੁ : "ਹਰਿ ਜਪਦਿਆਂ ਖਿਨੁ ਢਿਲ ਨ ਕੀਜਈ, ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ, ਮਤੁ ਕਿ ਜਾਪੈ ਸਾਹੁ ਆਵੈ ਕਿ ਨ ਆਵੈ ਰਾਮ" (ਬਿਹਾਗੜਾ ਮ: ੪)।

ਜਬ, ਤਬ : "ਜਬ ਜਰੀਐ, ਤਬ ਹੋਇ ਭਸਮ ਤਨੁ, ਰਹੈ ਕਿਰਮ ਦਲ ਖਾਈ" (ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ)। 'ਜਬ ਹਮ ਏਕੋ ਏਕੁ ਕਰਿ ਜਾਨਿਆ। ਤਬ ਲੋਗਹ ਕਾਹੇ ਦੁਖੁ ਮਾਨਿਆ' (ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ)।

ਅਬ : 'ਨੈਨ ਰਹੇ ਰੰਗੁ ਲਾਈ। ਅਬ ਬੇਗਲ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ' (ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ); ਅਰਥਾਤ, ਚੂੰਕਿ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਆਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ।

'ਅਬ ਮੋਹਿ ਜਲਤ ਰਾਮ ਜਲੁ ਪਾਇਆ। ਰਾਮ ਉਦਕਿ ਤਨੁ ਜਲਤ ਬੁਝਾਇਆ' (ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ); ਅਰਥਾਤ, ਹੁਣ ਜੋ ਮੈਂ ਸੜਦੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਰਾਮ ਰੂਪੀ ਜਲ ਲੱਭਾ ਹੈ, ਇਸ ਰਾਮ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਤਨ ਸੜਦਾ ਹੋਇਆ ਠੰਢਾ ਹੋਗਿਆ ਹੈ।

ਉਤਲੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ 'ਅਬ' ਦੋ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਕਾਰਣ ਦਸਕੇ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਨਾਤਰੁ(= ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਵਰਨਾ): 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅਕਲਿ ਭਈ ਅਵਰੈ, ਨਾਤਰੁ ਥਾ ਬੇਗਾਨਾ' (ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ, ਕਬੀਰ); ਅਰਥਾਤ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਬੁੱਧੀ ਬਦਲ ਗਈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਓਪਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ।

ਸਣੁ: 'ਚੂੜਾ ਭੰਨੁ ਪਲੰਘ ਸਿਉ ਮੁੰਧੇ, ਸਣੁ ਬਾਹੀ ਸਣੁ ਬਾਹਾ' (ਵਡਹੰਸ ਮ: ੧)। ਇਥੇ 'ਸਣੁ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਅਤੇ ਨਾਲੇ'।

ਵਿਣੁ: 'ਵਿਣੁ ਪਾਰਸੈ ਪੂਜ ਨ ਹੋਵਈ, ਵਿਣੁ ਮਨ ਪਰਚੇ ਅਵਰਾ ਸਮਝਾਏ' (ਗੂਜਰੀ ਮ: ੩), ਪਾਰਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ; ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਥੇ ਸ਼ਬਦ 'ਵਿਣੁ' ਇਕ ਵਾਕ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਾਕੰਸ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਸਣੁ, ਸਹਿਤ, ਵਿਣੁ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਸਥਾਨ-ਵਾਚੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਨੇਮ ੭ (ੳ) ਵਾਲੀ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

੧੧. ਸਿਹਾਰੀ ਪੂਰਬ-ਪੂਰਣ-ਕਾਰਦੰਤਕ (Conjunctive Participle) ਦੇ ਧਾਤੂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਭੀ ਆਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ, ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਣ, ਅਮਕਾ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ, ਉਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਛੋਡਿ, ਬੈਸਿ : "ਆਸੁ ਛੋਡਿ ਬੈਸਿ ਨਕੁ ਪਕੜਹਿ" (ਮ: ੧, ਵਾਰ ਮਲਾਰ)। 'ਛੋਡਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਛੋੜ ਕੇ', ਅਤੇ 'ਬੈਸਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਬਹਿ ਕੇ'।

ਧਰਿ : "ਧਰਿ ਤਰਾਜੂ ਤੋਲੀਐ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਤਰਾਜੂ ਵਿੱਚ ਧਰ ਕੇ ਤੋਲੀਏ।

ਪੁਛਿ : 'ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਜਾ ਪੁਛਿ ਨ ਦਾਤਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਰੱਬ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਇਸ ਲਈ ਵੱਡੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਾਤ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।

ਕਰਿ : "ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਜਿਸੁ ਆਪਿ ਬੁਝਾਇਆ" (ਸੁਖਮਨੀ)।

ਭਨਿ, ਘੜਿ, ਢਾਹਿ : "ਭਨਿ ਭਨਿ ਘੜੀਐ ਘੜਿ ਘੜਿ ਭਜੈ ਢਾਹਿ ਉਸਾਰੈ, ਉਸਰੇ ਢਾਹੈ" (ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰੁ)।

ਬੀਜਿ : "ਬੀਜੁ ਬੀਜਿ ਦੇਖਿਓ ਬਹੁ ਪ੍ਰਕਾਰਾ" (ਸੂਹੀ ਮ: ੫), ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਂ ਬੀਜ ਕੇ ਵੇਖੇ।

ਬੋਲਿ : 'ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਕਰਹਿ ਆਹਾਰੁ' (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਕੂੜ ਬੋਲ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਭਖਿ : 'ਅਸੰਖ ਮਲੇਛ ਮਲੁ ਭਖਿ ਖਾਹਿ' (ਜਪੁਜੀ), ਅਣਗਿਣਤ ਬੁਰੇ ਲੋਕ ਮੈਲ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਅਰਥਾਤ, ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮੈਲ ਖਾਣਾ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰ ਕੇ ਰੋਟੀ ਕਮਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸਜਣ ਮਲੁ-ਭਖਿ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ, 'ਮੈਲ ਖਾਣ ਵਾਲੇ।' ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਕੇ ਕਰਤਰੀਵਾਚਕ ਸੰਗਿਆ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਹੋਰ ਹੈ। ਯਥਾ:-'ਨਿੰਦਕੁ ਨਿੰਦਾ ਕਰਿ ਮਲੁ ਧੋਵੈ, ਓਹੁ ਮਲ-ਭਖੁ ਮਾਇਆ-ਧਾਰੀ' (ਗੂਜਰੀ ਮ: ੪)।

ਕਈ ਲੋਕ 'ਜੇ ਕੋ ਆਖੈ ਬੋਲੁ ਵਿਗਾੜੁ' (ਜਪੁਜੀ) ਦਾ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, 'ਜੇ ਕੋਈ ਬੋਲ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਆਖੇ'। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹੋਂਦਾ ਤਾਂ 'ਵਿਗਾੜੁ' ਦੇ ੜਾੜੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ। ਚੂੰਕਿ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਹੈ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਬੋਲੁ-ਵਿਗਾੜੁ ਨੂੰ
ਇਕ ਸੰਯੁਕਤ ਪਦ ਮੰਨਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇਹਦੇ
ਅਰਥ ਕਰਾਂਗੇ, ਬੋਲ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਵਾਲਾ'।
ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂਈਂ ਇਉਂ ਆਇਆ ਹੈ:-

"ਅਸੀਂ ਬੋਲ-ਵਿਗਾੜ ਬਿਗਾੜਹ ਬੋਲ"
(ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)। ਆਮ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਿਚ
ਭੀ ਇਸੇਤਰਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ
ਇਕ ਖ਼ਾਵੰਦ ਦਾ ਗਿਲਾ:

"ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ,
ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਜੀ ਨੂਰਾ।
ਅਹਿਮਕ ਜੱਟੀ ਬੋਲ-ਵਿਗਾੜ,
ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ, ਵੇ ਨੂਰਾ!!"

ਕਈ ਲੋਕ "ਸਾਜਨ ਚਲੇ ਪਿਆਰਿਆ ਕਿਉ ਮੇਲਾ ਹੋਈ" ਸੂਹੀ ਮ: ੧) ਨੂੰ ਇਉਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ: "ਸਾਜ ਨ ਚਲੇ ਪਿਆਰਿਆ ਕਿਉ ਮੇਲਾ ਹੋਈ"। ਅਤੇ ਚੂੰਕਿ ਉੱਤੇ ਕਪੜ ਰੰਗਣ ਦਾ ਜਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਵਲ (ਉਪਰ ਦਸੇ ਕਪੜਿਆਂ ਨਾਲ) ਸਜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਕਾਲਿਫ਼ ਨੇ ਭੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਅਰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹੋਂਦੇ ਤਾਂ 'ਸਾਜ' ਦੇ ਜਜੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ। ਪਰ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਠੀਕ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਣਗੇ:

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਸਜਣ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਚਲੇ ਹਨ, ਕਿਵੇਂ ਮੇਲ ਹੋਵੇ ?

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਵਨ-ਅਖਰੀ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਲੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: "ਅਸਜਰਿ ਪਰਜਰਿ ਜਰਿ ਜਬ ਰਹੈ। ਤਬ ਜਾਇ ਜੋਤਿ ਉਜਾਰਉ ਲਹੈ"। ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਵਾਰੀ ਆਏ 'ਜਰਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਜ਼ਰ ਜਾਂ ਮਾਇਆ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਅਰਥ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ 'ਜਰਿ' ਦੇ ਅੰਤ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਠੀਕ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਣਗੇ: ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਸਾੜਕੇ ਅਤੇ ਪਰਾਏ ਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਜਦ ਸੜ ਬਹੇਗਾ, ਤਦ ਜਾ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਲਭੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜੀਂਵਦਿਆਂ ਸਾੜਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: "ਜਜਾ ਜਉ ਤਨ ਜੀਵਤ ਜਰਾਵੈ"। ਇਸ ਕਰੜੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਅਮਲੀ ਭਾਵ ਕੀ ਹੈ? ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਾਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜੋ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਸਾੜ ਦੇਵੇ, ਤੇ ਇਉਂ ਸੜ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਜੋਤੀ ਦੇ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਲਵੇ।

੧੨. ਉਪਰ ਦਸੀ ਕਾਰਦੰਤਕ (Participle) ਦੇ ਨਾਲ ਆਣਾ, ਜਾਣਾ, ਬਹਿਣਾ, ਰਹਿਣਾ, ਸਕਣਾ ਆਦਿਕ ਸਹਾਇਕ-ਕਿਰਿਆ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਲਾ ਕੇ ਜੋ ਸੰਯੁਕਤ-ਕਿਰਿਆ (Compound Verbs) ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਕਾਰਦੰਤਕਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਦੰਤਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਨੁਮਤਜਾਰਥ ਲਕਾਉ (Impertive Mood) ਵਾਲੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ:–

ਬਨਿ : "ਸੇਵਕ ਕਉ ਸੇਵਾ ਬਨਿ ਆਈ"(ਸੁਖਮਨੀ)।

ਦੀਸਿ : "ਦੀਸਿ ਆਵਤ ਹੈ ਬਹੁਤੁ ਭੀਹਾਲਾ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਜਿਣਿ, ਹਾਰਿ : "ਤੇਰੈ ਨਾਇ ਰਤੇ ਸੇ ਜਿਣਿ ਗਏ, ਹਾਰਿ ਗਏ ਸਿ ਠਗਣ ਵਾਲਿਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਕਢਿ : "ਇਕਨਾ ਭਾਣੈ ਕਢਿ ਲਏ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਛਡਿ : "ਛਡਿ ਬਹਹਿ ਘਰਬਾਰੁ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਆਣਿ : "ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮੁ, ਆਣਿ ਨ ਸਕੈ ਰਾਸਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਭੇਜਿ : "ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਚੇ ਦੀਆ ਭੇਜਿ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਧੋਇ : "ਦੇ ਸਾਬੂਣੁ ਲਈਐ ਓਹੁ ਧੋਇ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਲਿਖਿ : "ਏਹੁ ਲੇਖਾ ਲਿਖਿ ਜਾਣੈ ਕੋਇ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਪੀੜਿ : ਦਰਿ ਲਏ ਲੇਖਾ ਪੀੜਿ ਛੁਟੈ ਨਾਨਕਾ ਜਿਉ ਤੇਲੁ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ : ਆਖਿ ਸੁਣਾਇਆ, ਜਾਇ ਜਰਿ, ਖੁਸਿ ਲਏ, ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ, ਲੀਆ ਮਿਲਾਇ,

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਪੀਵਿ ਰਹੇ, ਚੁਣਿ ਕਢੀਐ, ਆਦਿਕ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਭਾਵਾਰਥ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ-ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਜੋ ਸੰਯੁਕਤ-ਕਿਰਿਆ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਭਵਾਰਥ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ:–

ਆਖਣਿ: "ਜੇ ਕੋ ਖਾਇਕੁ ਆਖਣਿ ਪਾਇ"(ਜਪੁਜੀ)।

ਪੜਣਿ : "ਲਗਾ ਪੜਣਿ ਸਲੋਕੁ"(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਨੇਮ ੭ (ਅ) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭੀ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵਾਰਥ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ 'ਨੂੰ, ਲਈ, ਹੇਤ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਭਾਵਾਰਥ ਤੇ ਇਸ ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਰਿਆ ਵਾਲੇ ਭਾਵਾਰਥ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਉਥੇ ਤਾਂ ਭਾਵਾਰਥ ਨਾਂਵ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿਹਾਰੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੀ, ਇਥੇ ਭਾਵਾਰਥ ਮੁਖ-ਕਿਰਿਆ ਹੈ।

੧੩. ਕਈ ਵੇਰ ਪ੍ਰਤੱਖ–ਅਨੁਮਤਜਾਰਥ-ਲਕਾਰ (Imperative Mood) ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ, ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ, ਤੂੰ ਅਮਕਾ ਕੰਮ ਕਰ, ਤਾਂ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅਖਰ ਨਾਲ ਕਦੀ ਕਦੀ ਸਿਹਾਰੀ ਦਿਤੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ:

ਜਪਿ : "ਜਪਿ, ਜਨ, ਸਦਾ ਸਦਾ ਦਿਨ ਰੈਣੀ" (ਸੁਖਮਨੀ), ਹੇ ਜਨ, ਤੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜਪ । ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਭੀ 'ਜਪਿ' ਸ਼ਬਦ 'ਤੂੰ ਜਪ' ਦੇ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਬਿਲਾ-ਨਾਗਾ ਪਪੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਆਈ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਦ 'ਜਪੁ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਪਪੇ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਪਾ ਮੁਕਤਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ "ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਧਰਮੁ ਨ ਕਮਾਇਆ" (ਰਹਿਰਾਸਿ)। "ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਜਪ ਤਪ ਪੂਜਾ" (ਸੁਖਮਨੀ)। "ਅਸੰਖ ਜਪ ਅਸੰਖ ਭਾਉ" (ਜਪੁਜੀ)। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿਚ ਜੋ 'ਜਪੁ' ਸ਼ਬਦ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਂਵ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਜਪੁ' ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਿਰ ਲੇਖ ਕਰਕੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮੂਲ-ਮੰਤ੍ਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਹੀ ਇਸਦਾ ਅਰਥ 'ਜਪੋ' ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ।

ਸਾਲਾਹਿ, ਸਿਮਰਿ, ਆਹਿ : ਏਕੋ ਜਪਿ, ਏਕੋ ਸਾਲਾਹਿ। ਏਕੁ ਸਿਮਰਿ, ਏਕੋ ਮਨ ਆਹਿ" (ਸੁਖਮਨੀ)। ਅਰਥਾਤ, ਇਕੋ ਰਬ ਨੂੰ ਤੂ ਜਪ ਅਤੇ ਇਕੋ ਨੂੰ ਸਲਾਹ। ਇਕ ਨੂੰ ਤੂੰ ਸਿਮਰ ਅਤੇ, ਹੇ ਮਨ, ਇਕੋ ਨੂੰ ਤੂੰ ਚਾਹ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਲੇਹਿ, ਦੇਹਿ : "ਮਨ ਮੇਰੇ, ਤਿਨ ਕੀ ਓਟ ਲੇਹਿ। ਮਨੁ ਤਨੁ ਅਪਨਾ ਤਿਨ ਜਨ ਦੇਹਿ" (ਸੁਖਮਨੀ)।

ਸੁਣਿ : 'ਚਤੁਰਾਈ ਨ ਪਾਇਆ ਕਿਨੈ, ਤੂ ਸੁਣਿ ਮਨ ਮੇਰਿਆ" (ਅਨੰਦ)।

ਕਰਿ : ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਿਉ ਕਰਿ ਬਿਉਹਾਰੋ" (ਗਉੜੀ ਬਾ: ਅਖਰੀ ਮ: ੫)।

ਧਰਿ : "ਧਰਿ ਜੀਅਰੇ ਇਕ ਟੇਕ ਤੂੰ ਲਾਹਿ ਬਿਡਾਨੀ ਆਸ" (ਗਉੜੀ ਬਾ: ਅਖਰੀ ਮ: ੫)।

੧੪ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨ ਵਾਕੰਸ (Subordinate Clause) ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਜ ਕਲ ਲੋਪ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਤੇ ਅਜ ਕਲ ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਵਾਕੰਸਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ : "ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆਂ" ਪਰਵਾਣ ਹੋਈਦਾ ਹੈ। "ਕੂੜ ਕਮਾਣ ਨਾਲ" ਕੂੜ ਹੀ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। "ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆਂ" ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪੜ੍ਹੋਗੇ: ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ ਹੋਵੈ ਪਰਵਾਣੁ"। "ਕੂੜਿ ਕਮਾਣੈ ਕੂੜੋ ਹੋਵੈ"। "ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ"। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਅਧੀਨ ਵਾਕੰਸ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁਖ ਵਾਕ ਦਾ ਕਾਰਣ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਹੀ ਵਾਕੰਸ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਨਾਂਵ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਕਿਰਿਆ। ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਵਾਂ। ਯਥਾ:—

NamdhariElibrary@gmail.com

ਮਨਿ ਜੀਤੈ : ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗੁ ਜੀਤੁ" (ਜਪੁਜੀ)।
ਅਰਥਾਤ, ਮਨ ਦੇ ਜਿਤਣ ਨਾਲ ਜਗ ਜਿਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਜਨਿ ਮਿਲਿਐ : "ਸਤਿਗੁਰ ਅਗੈ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਿ ਸਾਜਨੁ ਦੇਇ ਮਿਲਾਇ। ਸਾਜਨਿ ਮਿਲਿਐ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਜਮਦੂਤ ਮੁਏ ਬਿਖੁ ਖਾਇ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)। ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸਾਜਨੁ' ਦੇ ਨਨੇ ਤਲੇ ਔਂਕੜ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੈ। 'ਸਾਜਨਿ ਮਿਲਿਐ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਸਜਣ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ।

ਨਾਮਿ ਸਲਾਹਿਐ: "ਨਾਨਕ ਨਾਮਿ ਸਲਾਹਿਐ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸੀਤਲੁ ਹੋਇ" (ਮ: ੫, ਵਾਰ ਗਉੜੀ)।

ਧਾਨਿ ਖਾਧੈ : "ਏਤੁ ਧਾਨਿ ਖਾਧੈ ਤੇਰਾ ਜਨਮੁ ਗਿਆ" (ਮ: ੩, ਆਸਾ ਪਟੀ), ਇਸ ਧਾਨ ਦੇ ਖਾਧਿਆਂ ਤੇਰਾ ਜਨਮ ਵਿਅਰਥ ਗਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ : "ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਸਚੁ ਪਾਇਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਸਚੁ ਲਭਾ।

ਲੋਕਿ ਪਤੀਣੈ : "ਲੋਕਿ ਪਤੀਣੈ ਨਾ ਪਤਿ ਹੋਇ" (ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੧), ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਤੀਜਣੇ ਨਾਲ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਪਾਰਸਿ ਪਰਸਿਐ : "ਪਾਰਸਿ ਪਰਸਿਐ ਪਾਰਸੁ ਹੋਇ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੩)।

ਪਿੰਡਿ ਮੂਐ : "ਪਿੰਡਿ ਮੂਐ ਜੀਉ ਕਿਹ ਘਰਿ ਜਾਤਾ" (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ), ਸਰੀਰ ਦੇ ਮੋਇਆਂ ਆਤਮਾ ਕਿਥੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ : "ਜਰੁ ਆਈ ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)। ਗਿਆਨੀ ਸਜਣ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਬੁਢੇਪਾ ਆਗਿਆ ਤਦ ਜੋਬਨ ਹਾਰ ਗਿਆ, ਜਾਂ ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੋਬਨ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਪਰ ਇਹ ਅਰਥ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਜੋਬਨਿ' ਦੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਜਰੁ ਆਈ' ਮੁਖ-ਵਾਕ ਹੈ ਅਤੇ 'ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ' ਅਧੀਨ ਵਾਕੰਸ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋਬਨ ਦੇ ਹਾਰਿਆਂ ਜਰੁ ਆ ਗਈ। ਬੁਢੇਪੇ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਣ (ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਦਸੇ) ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭੋਗਣ ਕਰਕੇ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਹੁਟ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਮੁਖਿ ਜੋਰਿਐ : "ਸਾਕਤ ਸਿਉ ਮੁਖਿ ਜੋਰਿਐ ਅਧਵੀਚਹੁ ਟੂਟੈ" (ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫), ਮੁਖ ਜੋੜਨ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਨਾਲ।

ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਇਹ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹੋ ਜਹੀ ਵਾਕੰਸ਼ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਪੜਨਾਂਵ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ। ਜਿਵੇਂ:-

"ਸਤਿਗੁਰ ਵਿਟਹੁ ਵਾਰਿਆ ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਐ ਖਸਮੁ ਸਮਾਲਿਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

੧੫. (ੳ) ਜਦ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਿਆ (Present in perfect Verb) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਨਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹਦਾ ਕਰਤਾ ਬਹੁਵਚਨ ਅਨਯ ਪੁਰਖ (Third person plural) ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅੰਤਲੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਨਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਅਰਥ ਹੋਣ: ਕਰਦੇ ਹਨ, ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਚਲਦੇ ਹਨ ਆਦਿਕ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਬਿਲਾਨਾਗਾ ਆਵੇਗੀ। ਜਿਵੇਂ:-

ਗਾਵਨਿ, ਜਾਣਨਿ: "ਗਾਵਨਿ ਤੁਧ ਨੋ ਚਿਤੁ ਗੁਪਤੁ ਲਿਖਿ ਜਾਣਨਿ" (ਸੋਦਰੁ ਆਸਾ ਮ:੧); ਅਰਥਾਤ, ਤੈਨੂੰ ਚਿਤਰ ਗੁਪਤ ਗਾਂਵਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਲਿਖ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਵਾਇਨਿ, ਨਚਨਿ :"ਵਾਇਨਿ ਚੇਲੇ ਨਚਨਿ ਗੁਰ।"

ਹਲਾਇਨਿ, ਫੇਰਨਿ:"ਪੈਰ ਹਲਾਇਨਿ ਫੇਰਨਿ ਸਿਰਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਚੁਗਨਿ, ਵਸਨਿ, ਛੋਡਨਿ: "ਕਕਰੁ ਚੁਗਨਿ, ਥਲਿ ਵਸਨਿ, ਰਬ ਨ ਛੋਡਨਿ ਪਾਸੁ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

ਸਾਲਾਹਨਿ: "ਹਿੰਦੂ ਸਾਲਾਹੀ ਸਾਲਾਹਨਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)। ਇਕ ਵੇਰ ਇਸ ਤੁਕ ਦੇ ਅਸ਼ੁਧ ਅਰਥ ਹੋਣ ਤੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਵਡਾ ਰੌਲਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ 'ਸਾਲਾਹਨਿ' ਦੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਅਰਥ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਸਲਾਘਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤੁਕ, "ਸੁਣਿਐ ਮੁਖਿ ਸਾਲਾਹਣ ਮੰਦੁ", ਬਾਬਤ ਭੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਸਜਣ ਇਹਦੇ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਨਾਮ ਦੇ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਮੰਦੇ ਲੋਕ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ "ਸਾਲਾਹਣ" ਦੇ ਅਰਥ 'ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ' ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਨਨੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪਹਾੜੀ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਾਲਾ ਣਾਣਾ ਭੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ। ਖ਼ੈਰ, ਨਨਾ

Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਣਾਣਾ, ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ 'ਸਾਲਾਹਣ' ਨੂੰ ਭਾਵਾਰਥ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆਵੀ-ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੰਨਾਂਗੇ। ਇਹਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਸਲਾਹਣਾ। ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਣਗੇ: ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਸਲਾਹਣਾ ਮੰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏਗਾ । ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਿਛਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਤੋਂ ਸਿਖ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੀ ਹੈ; ਸ਼ਿਵ ਜੀ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ ਇੰਦਰ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਤਕ ਭਰਮ ਸੀ ਤਦ ਤਕ, 'ਓਹ ਵੇਖੈ ਓਨਾ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵੈ' ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਖੈ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵੰਡ ਵੰਡ ਕੇ ਕਈ ਠੋਸ ਹਸਤੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਤਨਿ ਭੇਦ' ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਕ ਅਤੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਭੇਦ ਮਲੂਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਜਾਇਗਾ ਕਿ 'ਜਿਵ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਤਿਵੈ ਚਲਾਵੈ ਜਿਵ ਹੋਵੈ ਫੁਰਮਾਣੁ', ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਭ ਕੰਮ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਥਾਂ 'ਈਸਰੁ ਬਰਮਾ ਇੰਦੁ' ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਜਾਂ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਭਾਸੇਗੀ। ਇਹ ਭੀ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ 'ਮੰਦੁ' ਸ਼ਬਦ ਔਂਕੜ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸਦਾ ਅਰਥ 'ਮੰਦੇ ਪੁਰਸ਼' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

"ਨਾਨਕ ਲਹਰੀ ਲਖ ਸੈਆਨ ਡੁਬਣ ਦੇਇ ਨ ਮਾ ਪਿਰੀ" (ਸਲੋਕ ਮ: ੫, ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ) ਵਿਚ 'ਸੈਆਨ' 'ਸੈ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹਨ, ਕਿ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਲਹਿਰਾਂ ਸੈਂਕੜੇ (ਹਨ) ਪਰ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਡੁੱਬਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਕਈ ਸਜਣ 'ਆਨ' ਨੂੰ 'ਸੈ' ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਕਰ ਕੇ ਇਹਦੇ ਅਰਥ 'ਆਂਦੀਆਂ ਹਨ' ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਤਦ ਹੋਂਦਾ ਜੇ 'ਆਨ' ਦੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ।

ਮਰਨਿ : "ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੂਰਿਆ ਹਕੁ ਹੈ ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਨਿ ਪਰਵਾਣੋ" (ਵਡਹੰਸ ਮ: ੧)। ਕਈ ਇਸਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਮਰਨਾ

ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰਾਂ ਦਾ ਸਚਾ ਹੈ ਜੋ ਮਰਨਾ ਪਰਵਾਨ ਹੋਵੇ। ਇਥੇ ਭੁੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ 'ਮਰਨਿ' ਨੂੰ ਕਿਰਿਆਵੀ-ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਨਨੇ ਦੀ ਸਿਹਾਰੀ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਮਰਦੇ ਹਨ। ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਮਰਨਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਮਰਹਿ' ਆਇਆ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹਨ: ਮਰਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ ਜੋ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਮਰਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਇਸਿਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਅੰਤਲੇ ਸਸੇ-ਨਨੇ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ (Future Tense) ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹਦਾ ਕਰਤਾ ਬਹੁਵਚਨ ਅਨਜ-ਪੁਰਖ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਪਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਉਸਨਿ: "ਤਲਬਾ ਪਉਸਨਿ ਆਕੀਆ ਬਾਕੀ ਜਿਨਾ ਰਹੀ" (ਮ: ੧, ਵਾਰ ਰਾਮਕਲੀ)।

ਜਾਸਨਿ: "ਮਨਮੁਖਿ ਸੀਗਾਰੁ ਨ ਜਾਣਨੀ ਜਾਸਨਿ ਜਨਮੁ ਸਭੁ ਹਾਰਿ" (ਮ: ੩, ਵਾਰ ਰਾਮਕਲੀ)।

ਸਿੰਞਾਪਸਨਿ: "ਅਗੈ ਗਏ ਸਿੰਞਾਪਸਨਿ ਵੇਟਾ ਖਾਸੀ ਕਉਣੁ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਬਹਸਨਿ: 'ਢੋਰਾ ਮੈ ਨਿਮਾਣੀਆ ਬਹਸਨਿ ਰੂਹਾ ਮਲਿ'' (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

੧੬. ਜਦ ਬਹੁਵਚਨ ਅਨਯ ਪੁਰਖ (Third Person Plural) ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ (Present Imperfect) ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ **ਅੰਤਲੇ 'ਹ'** ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:-

ਮਾਰਹਿ:"ਮਾਰਹਿ ਲੂਟਹਿ ਨੀਤ ਨੀਤ"(ਗੌ: ਮ:੧); ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਲੁਟਦੇ ਹਨ।

੧੭. ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਇਕ-ਵਚਨ ਮਧਮ ਪੁਰਖ (Second Person Singular) ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ (Present Imperfect) ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਅੰਤਲੇ 'ਹ' ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:-

ਜੋਹਹਿ : "ਵੇਲਿ ਪਰਾਈ ਜੋਹਹਿ ਜੀਅੜੇ" (ਗੌ: ਮ: ੧)।

ਰਹੀਏਹਿ, ਹੋਈਅਹਿ : "ਹੰਸੁ ਚਲਿਆ ਤੂੰ ਪਿਛੈ ਰਹੀਏਹਿ ਛੁਟੜਿ ਹੋਈਅਹਿ ਨਾਰੀ" (ਗੌ: ਮ: ੧)।

੧੮. ਮੂਲਿਕ ਸਿਹਾਰੀ; ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਅੰਤਲੀ ਸਿਹਾਰੀ ਲਿਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਹਾਰੀ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗੀ। ਯਥਾ:-

ਹਰਿ, ਨਾਰਿ, ਰਾਸਿ (= ਰਾਸ ਮੰਡਲ), ਜੁਗਤਿ,

ਧੁਨਿ, ਭੂਮਿ, ਧਰਤਿ, ਪ੍ਰੀਤਿ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ, ਆਦਿ, ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ, ਨਾਭਿ, ਮੇਦਨਿ, ਸ਼ਕਤਿ,(= ਸ਼ਕਤੀ), ਰੈਣਿ, ਰਾਤਿ ਰੁਤਿ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਜਾਂ ਸਿਰਠਿ, ਕੀਰਤਿ,ਰਵਿ,ਅਗਨਿ ਜਾਂ ਆਗਿ ਜਾਂ ਅੰਗਿ, ਸਮਾਧਿ, ਮਰਤਿ, ਜਾਤਿ ਜੋਤਿ,ਰੀਤਿ, ਅਤਿ, ਬ੍ਰਿਤਿ, ਪਰਵਿਰਤਿ, ਨਿਰਵਿਰਤਿ, ਥਿਤਿ, ਸਾਂਤਿ, ਆਥਿ, ਸਰਣਿ, ਨਿਧਿ, ਰਿਧਿ, ਬਿਧਿ, ਜੋਨਿ, ਇਭੂਤਿ, ਉਰਤਿ, ਧੂਰਿ ਜਾਂ ਧੂੜਿ ਜਾਂ ਧੂਲਿ, ਮੁਨਿ, ਤ੍ਰਿਪਤਿ, ਆਧਿ, ਬਿਆਧਿ, ਉਪਾਧਿ, ਚਿੰਤਾਮਣਿ, ਸ੍ਵਸਤਿ ਜਾਂ ਸੁਅਸਤਿ, ਆਦਿਕ ।

ਭਗਤਿ = ਭਗਤੀ । ਪਰ ਜਿਥੇ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੋਵੇ ਉਥੇ 'ਭਗਤੁ' (ਇਕ-ਵਚਨ) ਜਾਂ 'ਭਗਤ' (ਬਹੁ-ਵਚਨ) ਆਵੇਗਾ : "ਤੇਰੀ ਭਗਤਿ ਤੇਰੀ ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰ ਜੀ ਭਰੇ ਬਿਅੰਤ ਬੇਅੰਤਾ। ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਸਲਾਹਨਿ ਤੁਧੁ ਜੀ ਹਰਿ ਅਨਿਕ ਅਨੇਕ ਅਨੰਤਾ" (ਆਸਾ ਮ: ੪) ।

ਮੁਕਤਿ = ਮੁਕਤੀ: "ਮੁਕਤਿ ਭੁਗਤਿ ਜੁਗਤਿ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ" (ਸੂਹੀ ਮ: ੫) । ਪਰ ਜਿਥੇ ਭਾਵ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ 'ਮੁਕਤੁ' ਜਾਂ 'ਮੁਕਤ' ਆਵੇਗਾ: "ਇਹ ਜੀਉ ਸਦਾ ਮੁਕਤੁ ਹੈ" (ਮ: ੩, ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ)।

ਗਤਿ = ਗਤੀ, ਮੁਕਤੀ : "ਨਾਮੋ ਗਤਿ ਨਾਮੋ ਪਤਿ ਜਨ ਕੀ" (ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫) । ਪਰ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਜਿਥੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਚਲਿਆ, ਗਿਆ, ਹੋਇਆ' ਹੋਣ, ਉਥੇ ਇਹਦੀ ਸ਼ਕਲ 'ਗਤੁ' ਜਾਂ 'ਗਤ' ਹੋਵੇਗੀ : "ਅਪਿਓ ਪੀਓ ਗਤੁ ਥੀਓ ਭੁਰਮਾ" (ਜੈਤਸਰੀ ਮ: ੫); ਅਰਥਾਤ ਭਰਮ ਚਲੰਤੂ ਹੋਏ।

"ਦੂਖ ਰੋਗ ਭਏ ਗਤੁ" (ਆਸਾ ਮ: ੫), ਦੁਖ ਰੋਗ ਚਲਣੇ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

ਗੰਢਿ = ਗੰਠਿ ਜਾਂ ਗੰਠੀ : "ਜੇ ਜਾਣਾ ਲੜੁ ਛਿਜਣਾ ਪੀਡੀ ਪਾਈਂ ਗੰਢਿ" (ਫਰੀਦ)।

ਪਰ ਜਿਥੇ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਬਦਲ ਕੇ 'ਜੋੜ' ਦੇ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਅਤੇ ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਗੰਢੁ' ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: "ਕੈਹਾਂ ਕੰਚਨੁ ਤੁਟੈ ਸਾਰੁ। ਅਗਨੀ ਗੰਢੁ ਪਾਏ ਲੋਹਾਰੁ" (ਮ: ੧, ਵਾਰ ਮਾਝ)। "ਸਾਚੇ ਨਾਲਿ ਤੇਰਾ ਗੰਢੁ ਲਾਗੈ" (ਆਸਾ ਮ: ੩)।

ਬੁਧਿ, ਸਿਧਿ = ਬੁਧੀ, ਸਿਧੀ : "ਰਿਧਿ ਬੁਧਿ ਸਿਧਿ ਗਿਆਨੁ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ" (ਮ: ੧, ਵਾਰ ਮਲਾਰ)। ਪਰ ਜਿਥੇ ਬੁਧੀ ਨੂੰ, ਸਿਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇ ਹੋਏ ਮਨੁਖਾਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਸ਼ਬਦ ਬੁਧੁ, ਸਿਧੁ (ਇਕ-ਵਚਨ) ਜਾਂ ਬੁਧ, ਸਿਧ (ਬਹੁਵਚਨ) ਆਉਣਗੇ : "ਭੈ ਵਿਚਿ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਸਿਧ ਬੁਧ ਸੁਰ ਨਾਥ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਮਤਿ = ਬੁਧਿ : "ਮਤਿ ਥੋੜੀ ਸੇਵ ਗਵਾਈਐ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਹੋਛੀ ਬੁਧੀ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ ਕਰਤੀ ਸੇਵਾ ਗੰਵਾ ਲਈਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਮਤਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ' ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਨੇਮ ੧੦ ਹੇਠਾਂ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ 'ਮਤ' ਦਾ ਤਤਾ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ।

ਜਦ 'ਮਤੁ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਮੱਤਾ ਹੋਇਆ' ਜਾਂ 'ਮਸਤ' ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਭੀ ਤਤੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ, ਔਂਕੜ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਯਥਾ : "ਮਨੁ ਮੈ ਮਤੁ ਮੈਗਲ ਮਿਕਦਾਰਾ" (ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੩), ਮਨ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਮਤਾ ਹੋਇਆ ਹਾਥੀ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਜ਼ਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦ 'ਕਰਮ ਰਤੁ' ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, 'ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਰਤਾ'; ਯਥਾ- "ਕੋਈ ਹੋਆ ਕ੍ਰਮ ਰਤੁ ਕੋਈ ਤੀਰਥ ਨਾਇਆ" (ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੫)।

ਪਤਿ = ਪਤੀ ਜਾਂ ਇਜ਼ਤ : "ਜਹ ਨਿਰਮਲ ਪੁਰਖੁ ਪੁਰਖ-ਪਤਿ ਹੋਤਾ" (ਸੁਖਮਨੀ)। "ਵੇਤ੍ਰ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਹਾਹਿ ਪਤਿ ਪਵੜੀਆ' (ਜਾਪੁਜੀ)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਪਤਿ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਪਤੀ ਜਾਂ ਕਰਤਾ ਹੈ। 'ਮੂਰਖਿ ਅੰਧੈ ਪੱਤ ਗਵਾਈ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ,। ਇਥੇ 'ਪਤਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਮਾਣ ਜਾਂ ਇਜ਼ਤ ਹਨ। ਇਸੇਤਰ੍ਹਾਂ 'ਬਿਪਤਿ' ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਆਵਗੀ।

ਜਦ 'ਪਤ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਪਤ੍ਰ' ਹੋਣ ਤਾਂ ਤਤਾ ਮੁਕਤਾ ਜਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਹੋਵੇਗਾ :"ਫਲ ਫਿਕੇ ਫੁਲ ਬਕਬਕੇ ਕੰਮਿ ਨਾ ਆਵਹਿ ਪਤ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

'ਪਤੁ' ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦਾ ਭੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। "ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਪਤੁ ਕਰਿ ਝੋਲੀ ਜੋਗੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਭੁਗਤਿ ਪਾਈ' (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੩)। "ਪਤੁ ਝੋਲੀ ਮੰਗਣ ਕੈ ਤਾਈ ਭੀਖਿਆ ਨਾਮੁ ਪੜੇ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧)।

ਮਿਤਿ = ਹਦ (Extent): "ਕਰਤੇ ਕੀ ਮਿਤਿ ਕਰਤਾ ਜਾਣੈ ਕੈ ਜਾਣੈ ਗੁਰੁ ਸੂਰਾ" (ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ)। ਜਿਥੇ 'ਮਿਤੁ' ਮਿਤ੍ਰ ਦੀ ਥਾਂ ਆਵੇ, ਉਥੇ ਤਤੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ: "ਮਿਟੀ ਪਈ ਅਤੋਲਵੀਂ ਕੋਇ ਨ ਹੋਸੀ ਮਿਤੁ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)। "ਮਿਤੁ ਪੈਝੈ ਮਿਤੁ ਬਿਗਸੈ" (ਰਾਮਕਲੀ ਸੱਦ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਸਤਿ = ਸਚਾ : ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ:"ਚਰਨ ਸਤਿ, ਸਤਿ ਪਰਸਨ ਹਾਰ। ਪੂਜਾ ਸਤਿ, ਸਤਿ ਸੇਵਦਾਰ।" "ਆਪਿ ਸਤਿ ਸਤਿ ਸਭਿ ਧਾਰੀ"(ਸੁਖਮਨੀ)। ਪਰ ਜਿਥੇ 'ਸਤੁ' ਨਾਂਵ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹਦਾ ਤਤਾ ਮੁਕਤਾ ਜਾਂ ਔਂਕੜ ਵਾਲਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਰਥ ਹੋਂਦੇ ਹਨ; 'ਸਚੁ' ਜਾਂ 'ਸਤਿਆ','ਦਾਨ ਪੁਨ' ਜਾਂ 'ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਧਰਮ' (ਜਿਵੇਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਖਾਸ ਗੁਣ ਚਾਲ-ਚਲਨ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਹੈ)। ਯਥਾ:

"ਸੁਣਿਐ ਸਤੁ,ਸੰਤੋਖੁ, ਗਿਆਨੁ"(ਜਪੁਜੀ)। ਇਥੇ 'ਸਤੁ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਸਚਾਈ ਦਾ ਭਾਵ।

"ਪਤਿ ਵਿਣੁ ਪੂਜਾ ਸਤ ਵਿਣੁ ਸੰਜਮ, ਜਤ ਵਿਣੁ ਕਾਹ ਜਨੇਊ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧)। ਇਥੇ 'ਸਤ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਦਾਨ' ਹਨ। ਬਿਨਾ ਦਾਨ ਦੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਕੰਜੂਸੀ ਹੋਵੇਗੀ।

"ਸਤੁ ਸੀਗਾਰੁ, ਭਉ ਅੰਜਨੁ ਪਾਇਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਤੰਬੋਲ ਮੁਖਿ ਖਾਇਆ" (ਸੂਹੀ ਮ: ੫)। ਇਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੰਤ ਨੂੰ ਰੀਝਾਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਿੰਗਾਰ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਸਦੇ ਹਨ। "ਸਤੁ" ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਜਤ ਹੈ। 'ਬਿਨੁ ਸਤ ਸਤੀ ਹੋਇ ਕੈਸੇ ਨਾਰਿ' (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)।

ਕਲਿ = ਕਲੀ, ਕਲਿਜੁਗ, ਚਿੰਤਾ ਜਾਂ ਝਲਕੇ: "ਨਾ-ਮਰਜਾਦੁ ਆਇਆ ਕਲਿ ਭੀਤਰਿ ਨਾਂਗੋ ਬੰਧਿ ਚਲਾਇਆ" (ਵਡਹੰਸ ਮ: ੧)। "ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਜਪੈ ਉਧਰੈ ਸੋ ਕਲਿ ਮਹਿ ਘਟਿ ਘਟਿ ਨਾਨਕ ਮਾਝਾ" (ਸੂਹੀ ਮ: ੫)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਕਲਿ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਲਿਜੁਗ ਹੈ। "ਕਲਿ ਕਲੇਸ ਮਿਟੰਤ ਸਿਮਰਣਿ ਕਾਟਿ ਜਮਦੂਤ ਫਾਸ" (ਗੂਜਰੀ ਮ: ੫)। ਇਥੇ 'ਕਲਿ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਚਿੰਤਾ ਜਾਂ ਮਨ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ।

ਜਦ 'ਕਲ' ਦੇ ਅਰਥ ਕਲਾ, ਸ਼ਕਤੀ, ਹੁਨਰ ਜਾਂ ਸਕੀਮ ਹੋਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ: "ਆਪੇ ਹੀ ਕਰਣਾ ਕੀਓ ਕਲ ਆਪੇ ਹੀ ਤੈ ਧਾਰੀਐ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

"ਜਾਤਿ ਮਹਿ ਜੋਤਿ, ਜੋਤਿ ਮਹਿ ਜਾਤਾ, ਅਕਲ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰਿ ਰਹਿਆ" (ਆਸਾ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਦੀ ਵਾਰ)। ਇਥੇ 'ਅਕਲ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਕਲਪਣਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਲਲੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਇਥੇ 'ਅਕਲ ਕਲਾ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ: ਐਸੇ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਜੋ (ਬਣੌਟੀ)ਹੁਨਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇ, ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਅਚੰਭਾ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ ਨਾਲ। ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁਨਰ ਉਹ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੁਨਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾ ਦਿੱਸੇ। ਚਿਤਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਵਿਚ ਪੂਰਣ ਸਫਲਤਾ ਤਦ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਚਿਤਰ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਰੰਗਾਕਾਰੀ ਓਹਲੇ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਿਰੀ ਮੂਰਤ ਹੀ ਮੂਰਤ ਦਿਸੇ।ਜੇ ਮੂਰਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਵਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਤਖਤੀ ਅਤੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਝਰੀਠਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਖਿਚਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਹੁਨਰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ। ਰਾਜਾ ਦੁਸ਼ਯੰਤ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੇਖਦਿਆਂ ੨ ਇਤਨਾ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੀਆਂ ਆਪ-ਣੀਆਂ ਅਖਾਂ ਚੋਂ ਹੰਝੂ ਕਿਰਕੇ ਮੂਰਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਤੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਇਹੋ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੰਝੂ ਚਿਤਰਕਾਰ
ਨੇ ਸਕੁੰਤਲਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ
ਹੈ। ਜੇ ਦੁਸ਼ਯੰਤ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਰੰਗ
ਵਲ ਧਿਆਨ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਉਤੇ ਇਹ
ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਂਦਾ। ਸਾਂਗ ਰਚਣ ਵਾਲਿਆਂ
ਅਤੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਭੀ
ਇਹੋ ਯਤਨ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵਸੀਲੇ
ਤੇ ਢੰਗ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਬਣਾਣ ਵਿਚ
ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ
ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਲੋਪ ਰਹਿਣ। ਇਸੇ ਲਈ
ਲਾਤੀਨੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖਾਵਤ ਹੈ ਕਿ
"ਹੁਨਰ ਦੇ ਛੁਪਾਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੁਨਰ ਹੈ"।
ਰਬ ਦਾ ਹੁਨਰ ਉਹਦੀ ਕੁਦਰਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ
ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ
ਮੈਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਦਾ ਨੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਨੂਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ
ਹਸਤੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਨੂਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ
ਐਸੇ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ
ਹੈ ਕਿ ਮਾਨੋ ਕੋਈ ਹੁਨਰ ਵਰਤਿਆ ਹੀ
ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਮਾਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਤ-
ਮਕ ਜੋਤ ਦਾ ਸਮਾਉਣਾ ਇਕ ਵਡੇ ਅਚੰਭੇ
ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵਿਚ ਉਹਦਾ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਬੀਜ, ਮਿੱਟੀ, ਪਾਣੀ, ਹਵਾ ਆਦਿਕ ਮਾਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੜ ਇਕ ਹੋਰ ਕੋਮਲ ਤੋਂ ਕੋਮਲ ਚੀਜ਼ ਭੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੀ ਮਾਦੀ ਹਸਤੀ ਵਿਚ ਅਜੇਹੇ ਬਰੀਕ ਅਤੇ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਡੇ ਤੋਂ ਵਡਾ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਭੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ, ਸਾਡੇ ਮਨ, ਸਾਡੇ ਆਤਮਾ, ਸਾਡੇ ਰੂਪ, ਸਾਡੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋਤ ਅਲੋਪ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਭੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਇਹੋ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਨਿਰੰਕਾਰ ਮਹਿ ਅਕਾਰੁ ਸਮਾਵੈ, ਅਕਲ ਕਲਾ ਸਚੁ ਸਾਚਿ ਟਿਕਾਵੈ; ਸੋ ਨਰੁ ਗਰਭ ਜੋਨਿ ਨਹੀਂ ਆਵੈ'(ਆਸਾ ਮ: ੧); ਅਰਥਾਤ, ਜੋ ਮਨੁਖ ਆਪਣੀ ਮਾਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਰਹਿਤ ਮਹਾਂ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰੇ ਅਤੇ ਪੂਰਣ ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਬਸ ਉਹ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸਮਝੋ।

ਸਠਿ = ਸਟੀ : 'ਸੁਣਿਐ ਅਠਸਠਿ ਕਾ ਇਸਨਾਨੁ'

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

(ਜਪੁ)। 'ਸਤਿ' ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਕਲ 'ਸਠੀ' ਹੈ, ਜਿਵੇਂ–"ਚਾਲੀਸੀ ਪੁਰੁ ਹੋਇ, ਪਚਾਸੀ ਪਗੁ ਖਿਸੈ, ਸਠੀ ਕੇ ਬੋਢੇਪਾ ਆਵੈ" (ਵਾਰ ਮਾਝ ਮ: ੧)।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸਠ' ਭੀ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮੂਰਖ (Sot): "ਸਠ ਕਠੋਰੁ ਕੁਲਹੀਨੁ ਬਿਆਪਤ ਮੋਹੁ ਕੀਚੁ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ 'ਕੋਟਿ' ਦਾ ਭਾਵ 'ਕ੍ਰੋੜ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਦ ਇਹਦਾ ਅਰਥ 'ਕਿਲ੍ਹਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਟੈਂਕਾ ਖ਼ਾਲੀ ਜਾਂ ਔਂਕੜ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ 'ਹਸਤਿ' 'ਹਸਤੀ' ਦੀ ਥਾਂ ਹਾਥੀ ਦੇ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਦ ਇਹਦੇ ਅਰਥ ਹੋਂਦੇ ਹਨ 'ਹਥ' ਜਾਂ 'ਹਸਦਾ', ਤਦ ਇਹਦੀ ਸ਼ਕਲ 'ਹਸ੍ਤ' ਜਾਂ 'ਹਸਤੁ' ਹੋਂਦੀ ਹੈ। 'ਸੁਧਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਸੋਝੀ' ਹਨ, ਸੁਧੁ ਦੇ ਅਰਥ 'ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ' ਹਨ। 'ਮੂਰਤਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਮੂਰਤੀ' ਜਾਂ ਸ਼ਕਲ ਹਨ, ਅਤੇ 'ਮੂਰਤੁ' ਮਹੂਰਤ ਦੀ ਥਾਂ ਆਇਆ ਹੈ।

੧੯. ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਵਾਚਕ ਸਿਹਾਰੀ–

(ੳ) ਭੰਡਾਰਣਿ, ਅਹਰਣਿ, ਸੋਹਾਗਣਿ, ਪਰਦੇਸਨਿ, ਕਲਾਲਨਿ, ਵੈਰਨਿ, ਮਾਲਿਨਿ, ਬਨਜਾਰਨਿ,

Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਬੈਰਾਗਣਿ, ਸਾਹਨਿ (= ਸ਼ਾਹਣੀ), ਸਾਪਨਿ, ਸਰਪਨਿ, ਜਲਨਿ, ਦਾਮਨਿ, ਵਰਤਣਿ, ਪੜੋਸਣਿ, ਸਉਕਨਿ, ਗੀਹਨਿ, ਤਾਜਨਿ ਜਾਂ ਤੇਜਣਿ (= ਘੋੜੀ), ਘਾਣਿ, ਕਾਣਿ, ਆਣਿ ਪਾਣਿ ।

ਕਾਮਣਿ : "ਗੁਣ ਕਾਮਣ ਕਾਮਣਿ ਕਰੈ ਤਉ ਪਿਆਰੇ ਕਉ ਪਾਵੈ" (ਤਿਲੰਗ ਮ: ੧); ਜੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਤਵੀਤ ਬਣਾਏ ਤਾਂ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ 'ਕਾਮਣ' ਦਾ ਣਾਣਾ ਮੁਕਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਤਵੀਤ ਜਾਂ ਟੂਣੇ ਵਾਲੇ ਧਾਗੇ। ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ।

ਤਰੁਣਿ : "ਜੈਸੀ ਤਰੁਣਿ ਭਤਾਰ-ਉਰਝੀ ਪਿਰਹਿ ਸਿਵੈ, ਇਹੁ ਮਨੁ ਲਾਲ ਦੀਜੈ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)। ਇਥੇ 'ਤਰੁਣਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ। "ਤਰਣੁ ਦੁਹੇਲਾ ਭਇਆ ਖਿਨ ਮਹਿ ਖਸਮੁ ਚਿਤਿ ਨ ਆਇਓ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)। ਇਥੇ 'ਤਰਣੁ' ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਤਰਨਾ' ਹੈ। ਕਈ ਭੁਲ ਕਰ ਕੇ 'ਤਰਣੁ' ਦਾ ਅਰਥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਖਸਮੁ' ਆਇਆ ਹੈ 'ਤਰੁਣ' ਦਾ ਅਰਥ ਜਵਾਨੀ ਹੈ। "ਤਰੁਣ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਤੇਜੁ ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਮੁਖ ਜੋਹਹਿ ਸਰੁ ਅਪਸਰੁ
ਨ ਪਛਾਣਿਆ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਬੇਣੀ)।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਹੇਠਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਵਾਚਕ ਹੈ: ਬੇਲਿ ਜਾਂ ਵੇਲਿ, ਦਾਲਿ ਪਾਲਿ, ਭੀਤਿ, ਭੁਜਾਰਤਿ, ਕਰਤੂਤਿ, ਦਾਤਿ, ਤਪਤਿ, ਛੋਤਿ, ਮਸੀਤਿ, ਰੁਤਿ, ਹਟਤਾਰਿ (= ਹੜਤਾਲ), ਲਬਧਿ, ਨਦਰਿ, ਖਬਰਿ, ਡੋਰਿ ਵਾਰਿ ਜਾਂ ਵਾੜਿ (= ਵਾੜੀ), ਛੁਟੜਿ, ਭਸਮੜਿ, ਅਰਦਾਸਿ, ਫੁਰਮਾਇਸਿ, ਸਾਬਾਸਿ, ਰਹਰਾਸਿ, ਰਾਸਿ।

(ਅ) ਕਈ ਵੇਰ ਜਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਪਦ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਭੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ:-

ਬੇਪੀਰਿ : ਸੁਨਿ ਅੰਧਲੀ ਲੋਈ ਬੇਪੀਰਿ"
(ਗੋਂਡ ਕਬੀਰ)।

ਕੂੜਿਆਰਿ : ਪਿਰ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਨ ਜਾਣਈ, ਭਾਈ,
ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਕੂੜਿਆਰਿ" (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੩)।

ਸੁੰਦਰਿ, ਸੁਜਾਣਿ, ਚਤੁਰਿ : "ਬਿਨੁ ਕੰਤ ਪਿਆਰੇ
ਨਹ ਸੂਖ ਸਾਰੇ ਹਾਰ ਕੰਙਨ ਧ੍ਰਿਗੁ ਬਨਾ।
ਸੁੰਦਰਿ ਸੁਜਾਣਿ ਚਤੁਰਿ ਬੇਤੀ ਸਾਸ ਬਿਨੁ
ਜੈਸੇ ਤਨਾ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫)

ਚੰਚਲਿ : "ਚੰਚਲਿ ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲਤੀ, ਸਖੀਏ,

NamdhariElibrary@gmail.com

ਅੰਤਿ ਤਜਿ ਜਾਵਤ ਮਾਇਆ" (ਬਿਲਾਵਲੁ ਮ: ੫)।

ਸੁਘਰਿ, ਨਿਰਗੁਨਿ : "ਨਹ ਚਤੁਰਿ ਸੁਘਰਿ ਸੁਜਾਨਿ ਬੇਤੀ ਮੋਹਿ ਨਿਰਗੁਨਿ ਗੁਨੁ ਨਹੀ" (ਬਿਲਾਵਲੁ ਮ: ੫)। ਦੇਖੋ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਜਦੋਂ ਪੁਲਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਬਿਨਾਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ:—"ਸੁੰਦਰ ਸੁਘਰ ਸਰੂਪ ਸਿਆਨੇ ਪੰਚਹੁ ਹੀ ਮੋਹਿ ਛਲੀ ਰੇ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)।

ਪਰਧਾਨਿ : "ਤੂੰ ਸਤਵੰਤੀ ਤੂੰ ਪਰਧਾਨਿ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)।

ਕੁਰੂਪਿ, ਸਰੂਪਿ : "ਪਹਿਲੀ ਕੁਰੂਪਿ ਕੁਜਾਤਿ ਕੁਲਖਨੀ ਸਾਹੁਰੈ ਪੇਈਐ ਬੁਰੀ। ਅਬਕੀ ਸਰੂਪਿ ਸੁਜਾਨਿ ਸੁਲਖਨੀ ਸਹਜੇ ਉਦਰਿ ਧਰੀ।" (ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਸੇਵਕਿ : "ਹਿਰਦੈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਰਸੁ ਕਵਲਾ ਸੇਵਕਿ ਤਿਸੁ" (ਮ: ੩, ਵਾਰ ਬਿਲਾਵਲੁ); ਜਿਸਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਰਸ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਲਛਮੀ ਉਸਦੀ ਸੇਵਕ ਹੋਂਦੀ ਹੈ।

(ੲ) ਅਰਬੀ ਤੋਂ ਆਏ ਨਾਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਤੇ ਦੀ ਥਾਂ ਤਤਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਤਤੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਦਿਤੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ:—ਕੁਦਰਤਿ,

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਸਿਫਤਿ, ਹਿਕਮਤਿ, ਹੁਜਤਿ, ਮਿਹਰਾਮਤਿ, ਸਰੀਅਤਿ, ਹੁਰਮਤਿ, ਗੈਰਤਿ, ਕਰਮਾਤਿ ਜਾਂ ਕਰਾਮਾਤਿ, ਸਲਾਮਤਿ, ਕੀਮਤਿ, ਮੁਸਕਤਿ, ਮੁਹਲਤਿ, ਨਉਬਤਿ, ਨੀਅਤਿ, ਹੈਰਤਿ, ਸੂਰਤਿ, ਜਰੂਰਤਿ, ਖਿਜਮਤਿ, ਦਉਲਤਿ, ਮਿੰਨਤਿ, ਖਸਲਤਿ, ਨਿਆਮਤਿ, ਸੁਨਤਿ, ਰਈਅਤਿ, ਮਸੂਰਤਿ, ਮੁਹਬਤਿ, ਤਰੀਕਤਿ, ਮਸਲਤਿ, ਮਾਹੀਤਿ, ਉਮਤਿ।

੨੦. ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੜਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ (Indefinite Pronouns or Adjectives) ਦੀ ਬਹੁਵਾਚਕ ਸੰਖਿਆ (Plural) ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਭੀ ਸਿਹਾਰੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ:–

ਇਕਿ : ਜਦੋਂ 'ਇਕ' ਬਹੁਵਚਨ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ : "ਅਸਲੂ ਇਕੁ ਧਾਤੁ" (ਜਪੁਜੀ)। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਬਹੁਵਚਨ ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੜਨਾਂਵ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ : "ਇਕਿ ਘਰਿ ਆਵਹਿ ਆਪਣੈ, ਇਕਿ ਮਿਲਿ ਮਿਲਿ ਪੁਛਹਿ ਸੁਖ" (ਆਸਾ ਮ: ੧)। "ਇਕਿ ਦਾਤੇ ਇਕਿ ਭੇਖਾਰੀ ਜੀ ਸਭਿ ਤੇਰੇ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣਾ" (ਆਸਾ ਮ: ੪)।

ਇਸ ਨੇਮ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਵੇਖੋ

Email@gmail.com

ਕਿ "ਇਕ ਆਪੀਨੈ੍ ਪਤਲੀ ਸਹ ਕੇਰੇ ਬੋਲਾ" (ਸੂਹੀ ਫਰੀਦ) ਦੇ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਪਰ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਕਿਥੇ ਤੱਕ ਠੀਕ ਹਨ। ਕਈ ਗਿਆਨੀ ਇਸਦਾ ਇਉਂ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ: "ਇਕਨਾ ਨੇ ਆਪ ਪਤ ਲੈ ਲਈ, ਮਾਲਕ ਦੇ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ।" ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਨੇਮ ਭੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ 'ਇਕ' ਦਾ ਅਰਥ ਇਕਨਾ ਨੇ ਹੋਂਦਾ, ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਅੰਤਲੇ ਕਕੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ। ਫਿਰ 'ਪਤਿ' ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਇਜ਼ਤ' ਹੈ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਨੇਮ ੧੯।'ਲੀ', ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਲਈ' ਹੈ, ਉਰਦੂ ਪਦ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਤੁਕ ਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਅਰਥ ਠੀਕ ਕਿਹੜੇ ਹੋਏ ? ਪੁਰਾਣੀ ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤੁਕ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: "ਇਕ ਆਪਿ ਧਨ ਪਤਲੀ ਬਿਆ ਸਹ ਕੇ ਬੋਲਾ।" ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਹੈ ਕਿ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਠੀਕ ਅਰਥ (ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ) ਮਨੁਖ ਆਪ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਉਤੋਂ ਮਾਲਕ ਦੇ ਕਰੜੇ ਕਰੜੇ ਹੁਕਮ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ।' ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਇੱਕ ਤਾਂ ਮਨੁਖ ਦੀ ਜਾਤ ਹੀ ਨਿਤਾਣੀ ਤੇ ਨਿਰਬਲ ਬਲ ਹੈ, ਉਤੋਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ 'ਬੋਲੀਐ ਸਚੁ ਧਰਮੁ ਝੂਠੁ ਨ ਬੋਲੀਐ। 'ਨਰ ਅਚੇਤ ਪਾਪ ਤੇ ਡਰੁ ਰੇ।' 'ਪਰ ਨਾਰੀ ਕੀ ਸੇਜਿ ਭੂਲਿ ਸੁਪਨੈ ਹੂੰ ਨ ਜਈਓ।'

ਹਿਕਿ : "ਬਨਿ ਭੀਆਵਲੈ ਹਿਕੁ ਸਾਥੀ ਲਧਮੁ" (ਮ: ੫, ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ)। ਇਥੇ 'ਹਿਕੁ' ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ। "ਹਿਕਦੂੰ ਹਿਕਿ ਚਾੜੇ ਅਨਿਕ ਪਿਆਰੇ, ਨਿਤ ਕਰਦੇ ਭੋਗ ਬਿਲਾਸਾ" (ਜੈਤਸਰੀ ਮ: ੫)। ਇਥੇ ਹਿਕਿ' ਬਹੁ-ਵਚਨ ਕਰਕੇ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੈ।

ਏਕਿ: 'ਏਕਿ ਨਚਾਵਹਿ ਏਕਿ ਭਵਾਵਹਿ ਇਕਿ

ਆਇ ਜਾਇ ਹੋਇ ਧੂਰਾ' (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫)।

ਹੋਰਿ: 'ਹੋਰ' ਜਦ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਰਾਰਾ ਮੁਕਤਾ ਜਾਂ ਔਂਕੜ ਵਾਲਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: "ਧਰਤੀ ਹੋਰੁ ਪਰੈ ਹੋਰੁ ਹੋਰੁ"(ਜਪੁਜੀ)। 'ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਤਾ ਪਾਈਐ- ਹੋਰੁ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮੁ ਖੁਆਰੁ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)। "ਜੇ ਜੁਗ ਚਾਰੇ ਆਰਜਾ ਹੋਰ ਦਸੂਣੀ ਹੋਇ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਰਾਰੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ: "ਏਤੇ ਕੀਤੇ ਹੋਰਿ ਕਰੇਹਿ"। "ਹੋਰਿ ਕੇਤੇ ਗਾਵਨਿ ਸੇ ਮੈਂ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਨਿ" (ਜਪੁਜੀ)।

"ਨਾਨਕ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਹੋਰਿ ਕੇਤੇ ਰਾਮ ਰਵਾਲ"। "ਹਉ ਢਾਢੀ ਕਾ ਨੀਚ ਜਾਤਿ, ਹੋਰਿ ਉਤਮ ਜਾਤਿ ਸਦਾਇਦੇ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਅਵਰਿ: "ਕਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਅਵਰੁ, ਅਵਰੁ ਕਿਛੁ ਕੀਜੈ" (ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੪)। ਇਥੇ "ਅਵਰੁ" ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ।

"ਅਵਰਿ ਉਪਾਵ ਸਭਿ ਤਿਆਗਿਆ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਦਾਤੂ ਨਾਮੁ ਲਇਆ" (ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫)।

"ਜਪੁ ਤਪੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਮੰਨਿਐ, ਅਵਰਿ ਕਾਰਾ ਸਭਿ ਬਾਦਿ" (ਮ: ੨, ਵਾਰ ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੩)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਅਵਰਿ' ਬਹੁਵਚਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸਭਿ: "ਸੰਤ ਜਨਾ ਕਾ ਪੇਖਨੁ ਸਭੁ ਬ੍ਰਹਮ। ਸੰਤ ਜਨਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਸਭਿ ਧਰਮ" (ਸੁਖਮਨੀ)। ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸਭੁ' ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਵਚਨ।

੨੧. ਨਿਸਚੇ-ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (Demonstrative Pronouns or Adjectives)

ਇਹੁ, ਏਹੁ, ਓਹੁ ਜਦ ਪੁਲਿੰਗ ਇਕ-ਵਚਨ (Masculine Singular) ਹੋਣ, ਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ। ਅੰਤਲੇ 'ਹ' ਤਲੇ ਔਂਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਦ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ (Feminine) ਹੋਣ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ 'ਹ' ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਬਹੁ-ਵਚਨ (Plural) ਕਰਕੇ ਆਉਣ, ਤਾਂ ਅੰਤਲੇ 'ਹ' ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ:–

ਏਹਿ: "ਸਹਸਾ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰ ਹੈ" (ਵਾਰ ਮਾਝ ਮ: ੧)। "ਏਹੁ ਜਗਤੁ ਮਿਟੀ

ਕਾ ਪੁਤਲਾ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੩)। ਇਥੈ 'ਇਹੁ' ਤੇ 'ਏਹੁ' ਇਕ-ਵਚਨ ਹਨ।

"ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਣੈ ਕੀ ਏਹ ਨੀਸਾਣੀ" (ਮਾਝ ਮ: ੫)। ਇਥੇ 'ਏਹ' ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ। ਪਰ "ਜਿਨਿ ਏਹਿ ਲਿਖੇ ਤਿਸੁ ਸਿਰਿ ਨਾਹਿ" (ਜਪੁ) ਵਿਚ 'ਏਹਿ' ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਤਲੇ'ਹ'ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਆਈ ਹੈ।

ਓਹਿ, ਓਇ: "ਨਾਨਕ ਓਹੁ ਪੁਰਖੁ ਕਹੀਐ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ" (ਸੁਖਮਨੀ)। ਇਥੇ 'ਓਹੁ' ਇਕ-ਵਚਨ ਹੈ।

"ਤੂ ਓਨਾ ਕਾ ਤੇਰੇ ਓਹਿ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)। "ਨਾ ਓਹਿ ਮਰਹਿ ਨ ਠਾਗੇ ਜਾਹਿ" (ਜਪੁ)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਓਹਿ' ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੈ।

ਕਈ ਵੇਰ "ਓਹਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਓਇ' ਆਉਂਦਾ ਹੈ:—"ਓਇ ਮਨਮੁਖ ਮੂੜ ਅਗਿਆਨੀ ਕਹੀਅਹਿ"। (ਟੋਡੀ ਮ: ੪)।

੨੨. ਜਦ ਕਿਸੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਇਕ-ਵਚਨ ਕਰਤਾ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਰਤਾ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਵਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਿਹਾਰੀ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਲੰਮੀ ਹੋ ਕੇ ਲਾਂ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਲਾਂ ਦੇ ਨੇਮ ਹੇਠਾਂ ਕਰਾਂਗੇ। "ਨਾਮਾ ਸੁਲਤਾਨੇ ਬਾਧਿਲਾ" (ਭੈਰਉ ਨਾਮ ਦੇਵ) ਵਿਚ 'ਸੁਲਤਾਨੇ' ਬਰਾਬਰ ਹੈ 'ਸੁਲਤਾਨਿ' ਦੇ, ਜਿਹਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ'। 'ਠਾਢਿ ਪਾਈ ਕਰਤਾਰੇ' (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫) ਵਿਚ 'ਕਰਤਾਰੇ' ਬਰਾਬਰ ਹੈ 'ਕਰਤਾਰਿ' ਦੇ, ਅਰਥ ਹਨ 'ਕਰਤਾਰ ਨੇ'। ਅਜੇ ਤਕ ਲਹਿੰਦੇ ਪੋਠੋਹਾਰ ਅਤੇ ਉਸਮਾਨ-ਖਟੜ ਵਲ ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: ਕਿਸ਼ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਿਆ। ਈਸ਼ਰ ਓਂਦੇ ਆਖਿਆ। ਜੇ ਜੋਰ ਨਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹੋ ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: ਕਿਸ਼ਨ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਿਆ।

ਗੁਰਿ: "ਗੁਰਿ ਹਾਥੁ ਧਰਿਓ ਮੇਰੈ ਮਾਥਾ" (ਜੈਤਸਰੀ ਮ:੪); ਅਰਥਾਤ, ਮੇਰੇ ਮਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਨ ਧਰਿਆ।

"ਸੋ ਘਰੁ ਗੁਰਿ ਨਾਨਕ ਕਉ ਦੀਆ" (ਗਉੜੀ ਮ: ੫), ਗੁਰੂ ਨੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਦਿਤਾ।

ਪਰਮੇਸੁਰਿ: "ਹਾਥ ਦੇਇ ਰਾਖੇ ਪਰਮੇਸੁਰਿ ਸਗਲਾ ਦੁਰਤੁ ਮਿਟਾਇਆ" (ਗੂਜਰੀ ਮ: ੫)।

ਪ੍ਰਭਿ: "ਸਰਬ ਕਲਿਆਣ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਨੇ" (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫), ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਕੀਤੀ।

ਪੁਰਖਿ: "ਕਰਤੈ ਪੁਰਖਿ ਤਾਲੁ ਦਿਵਾਇਆ" (ਸੋਰਠਿ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਮ: ੫); ਤਲਾ ਕਰਤੇ-ਪੁਰਖੁ ਨੇ ਦਿਵਾਇਆ।

ਗੁਰਿ ਅਮਰਦਾਸਿ: "ਗੁਰਿ ਅਮਰਦਾਸਿ ਕਰਤਾਰੁ ਕੀਉ ਵਸਿ" (ਕੀਰਤ, ਸਵਯੇ ਮ:੪), ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਵਸ ਕੀਤਾ।

ਸਤਿਗੁਰਿ "ਜਿਨ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰਿ ਥਾਪਿਆ ਤਿਨ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ:੧), ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਅਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੇਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਬਾਪਿ :"ਬਾਪਿ ਦਿਲਾਸਾ ਮੇਰੋ ਕੀਨਾ। ਸੇਜ ਸੁਖਾਲੀ ਮੁਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਦੀਨਾ। ਤਿਸੁ ਬਾਪ ਕਉ ਕਿਉਂ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀ' (ਆਸਾ ਕਬੀਰ)। ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਬਾਪਿ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਵਿਚ ਕਰਮ।

ਪਿਰਿ: " ਪਿਰਿ ਛਡਿਅੜੀ ਸੁਤੀ ਪਿਰ ਕੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੀ" (ਤੁਖਾਰੀ ਮ: ੧)।

ਮੂਰਖਿ: "ਮੂਰਖਿ ਅੰਧੈ ਪਤਿ ਗਵਾਈ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ),ਅੰਨ੍ਹੇ ਮੂਰਖ ਨੇ ਪਤ ਗਵਾ ਲਈ।

ਜਿਨਿ: "ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਪਾਇਓ ਤਿਨਹਿ ਛਪਾਇਓ' (ਟੋਡੀ ਨਾਮਦੇਵ), ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਪਾਇਆ, ਉਸਨ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਲੁਕ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੈ ।

"ਜਿਨਿ ਦੀਏ ਤਿਸੁ ਬੁਝੈ ਨ ਬਿਗਾਨਾ" (ਸੁਖਮਨੀ) ।

"ਧਨੁ ਧਨੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ" (ਜੈਤਸਰੀ ਮ: ੪) । ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਵਿਚ 'ਜਿਨਿ' ਕਰਤਾ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਇਹ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ, ਉਥੇ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ । ਯਥਾ: "ਜਿਨ ਮਨਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਗੀ ਹਰਿ ਕੇਰੀ ਤਿਨ ਧੁਰਿ ਭਾਗ ਪੁਰਾਨਾ । ਤਿਨ ਹਮ ਚਰਣ ਸਰੇਵਹ ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਜਿਨ ਹਰਿ ਮੀਠ ਲਗਾਨਾ" (ਜੈਤਸਰੀ ਮ: ੪) ।

ਤਿਨਿ : "ਜਿਸਕ ਸਾ ਤਿਨਿ ਲੀਆ ਮਿਲਾਇ" (ਸੁਖਮਨੀ) । ਜਿਥੇ 'ਤਿਨ' ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ, ਉਥੇ ਇਹਦੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ :

"ਕਈ ਕੋਟਿ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਦਾਸ । ਤਿਨ ਹੋਵਤ ਆਤਮ ਪਰਗਾਸ" (ਸੁਖਮਨੀ) । "ਪੜਹਿ ਗੁਣਹਿ ਤਿਨ ਚਾਰ ਵੀਚਾਰ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ); ਅਰਥਾਤ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਵੇਦਾਂ) ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਗੁੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਦੀ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਹੈ, ਕਿ ਅਮਕਾ ਕਰਮ ਸ਼ੁਭ ਹੈ ਤੇ ਅਮਕਾ ਅਸੁਭ ।

ਜਿਥੇ ਜਿਨ, ਤਿਨ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਅੰਤਲਾ ਨ ਮੁਕਤਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ; ਜਿਵੇਂ "ਜਿਨ ਚਾਖਿਆ ਤੇ ਜਨ ਤ੍ਰਿਪਤਾਨੇ" (ਸੁਖਮਨੀ)

ਜਿਸ 'ਤਿਨਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਤ੍ਰੈ' ਹਨ, ਉਹਦੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਦਾ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ: "ਤਿਨਿ ਚੇਲੇ ਪਰਵਾਣੁ" (ਜਪੁਜੀ) । "ਥਾਲ ਵਿਚਿ ਤਿੰਨਿ ਵਸਤੂ ਪਈਓ" (ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਮ: ੫) ।

ਆਪਿ: "ਜਿਨ ਕਉ ਆਪਿ ਦੇਇ ਵਡਿਆਈ ਜਗਤੁ ਭੀ ਆਪੇ ਆਣਿ ਤਿਨ ਕਉ ਪੈਰੀ ਪਾਏ" (ਮ: ੪, ਵਾਰ ਗਉੜੀ) । "ਆਪਿ ਜਪਹੁ ਅਵਰਾ ਨਾਮ ਜਪਾਵਹੁ" (ਸੁਖਮਨੀ) । "ਆਪਿ ਲੀਏ ਲੜਿ ਲਾਇ" (ਆਸਾ ਫਰੀਦ) ।

ਪਰ ਜਿਥੇ 'ਆਪੁ' ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ, ਉਥੇ ਇਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ । ਜਿਵੇਂ : "ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਿਥੇ ਤੁਧੁ ਆਪੁ ਬੁਝਾਇਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ); ਅਰਥਾਤ ਮਨੁਖ ਨੂੰ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਜਿਸ ਹਾਲਤ ਜਾਂ ਪਦਵੀ ਵਿਚ ਤੈਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪੁ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ। "ਸਭ ਪਵੈ ਪੈਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੇਰੀ ਜਿਥੈ ਗੁਰੂ ਆਪੁ ਰਖਿਆ" (ਰਾਮਕਲੀ ਸੱਦ) ਸਾਰੇ ਪੈਰੀਂ ਪਏ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ (ਅਮਰਦਾਸਜੀ) ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪੁ ਰਖਿਆ।

"ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਸਚੁ ਪਾਇਆ, ਜਿਨੀ ਵਿਚਹੁ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ), ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਉਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਸਚ ਪਾਇਆ, ਜਿਸਨੇ ਉਹਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹਉਮੈ ਕਢੀ।

"ਨਾਨਕ ਵਡਾ ਆਖੀਐ, ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਆਪੁ" (ਜਾਪੁਜੀ); ਨਾਨਕ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ; ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਡਾ ਹੀ ਆਖੀਏ।

"ਜਬ ਆਪਨ ਆਪੁ ਆਪਿ ਉਰਿਧਾਰੈ" (ਸੁਖਮਨੀ)। ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਆਪਿ' ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਆਪੁ' ਕਰਮ ਹੈ।

"ਆਪੀ ਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ, ਆਪੀ ਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)। ਇਸ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਤੁਕ ਦੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਰਥ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਕਈ ਲੋਕ ਇਹ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਰਚੀ ਅਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਰਖੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਾਣ ਗੋਚਰੇ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਹਦੇ ਲਈ "ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ" ਕਹਿਣਾ ਪਿਆ ? ਇਹ ਅਰਥ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਇਥੇ 'ਆਪੁ' ਕਰਮ ਹੈ,ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ'। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :'ਆਪੇ ਆਪੁ ਉਪਾਇਕੈ ਆਪੇ ਅਪਣਾ ਨਾਉ ਧਰਾਇਆ' ਵਾਰ (੧੮.੭)। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਇਕ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਆਪ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਿਰ-ਗੁਣ ਭੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰਗੁਣ ਜਾਂ 'ਨਾਮ' ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਸਦਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣੀ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿਰਗੁਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਦ ਉਸਨੇ ਰਚਨਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਰਗੁਣ ਰੂਪ ਹੋਕੇ ਵਰਤਣ ਲਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਕੀਹਵੀਂ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਭੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿਰਗੁਣ ਅਤੇ ਸਰਗੁਣ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ। ਇਹੋ ਭਾਵ ਹੋਰ ਕਈ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਯਥਾ :"ਆਪਣਾ ਆਪੁ ਉਪਾਇਓਨੁ, ਤਦਹੁ ਹੋਰੁ ਨ ਕੋਈ॥ ਮਤਾ ਮਸੂਰਤਿ ਆਪਿ ਕਰੇ, ਜੋ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ। ਤਦਹੁ ਅਕਾਸੁ ਨ ਪਤਾਲੁ ਹੈ ਨਾ ਤ੍ਰੈ ਲੋਈ। ਤਦਹੁ ਆਪੇ ਆਪਿ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਹੈ ਨਾ ਓਪਤਿ ਹੋਈ" (ਗੂਜਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੩)। ਇਥੇ ਭੀ ਮਿ: ਮੈਕਾਲਿਫ਼ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ, "ਆਪਣਾ ਆਪੁ ਉਪਾਇਓਨੁ" ਦੇ ਅਰਥ ਭੁਲ ਕੇ ਇਹ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਰਚਨਾ ਰਚੀ। ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਤਲਵੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨ ਅਕਾਸ਼ ਸੀ, ਨ ਪਤਾਲ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਉਤਪਤੀ ਹੀ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ 'ਆਪਣਾ ਆਪੁ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਆਪਣੇ ਆਪਿ' ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਅਰਥ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ।

ਖੁਦਿ : "ਖੁਦਿ ਖਸਮ ਖਲਕ ਜਹਾਨ ਅਲਹ ਮਿਹਰਵਾਨ ਖੁਦਾਇ" (ਤਿਲੰਗ ਮ: ੫)।

੨੩. ਕਈ ਵੇਰ ਜਦ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਲੰਮੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਰਨਾਂ ਲੱਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਭੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ : ਚਾਲਸਿ = ਚਾਲਸੀ; ਉਤਰਸਿ = ਉਤਰਸੀ; ਤੂਟਸਿ = ਤੁਟਸੀ; ਪਕਰਸਿ = ਪਕੜਸੀ; ਹੋਵਗਿ = ਹੋਵੇਗੀ; ਵਜਗਿ = ਵਜੇਗੀ; ਆਵਗਿ = ਆਵੇਗੀ; ਬਾਣਿ = ਬਾਣੀ; ਸਭਿ = ਸਭੀ; ਹਸਤਿ = ਹਸਤੀ; ਲੇਖਣਿ = ਲੇਖਣੀ; ਮੇਦਨਿ = ਮੇਦਨੀ; ਬਲਿ = ਬਲੀ; ਭਿ = ਭੀ; ਜਨਨਿ = ਜਨਨੀ; ਰੋਮਾਵਲਿ = ਰੋਮਾਵਲੀ; ਮਣਿ = ਮਣੀ; ਦੁਬਲਿ = ਦੁਬਲੀ।

ਚੇਰਿ = ਚੇਰੀ : "ਅਨਿਕ ਮਾਇਆ ਹੈ ਤਾ ਕੀ ਚੇਰਿ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫)

ਪੰਖਿ = ਪੰਖੀ : "ਜੈਸੇ ਤਰਵਰ ਪੰਖਿ ਬਸੇਰਾ" (ਸੋਰਠਿ ਰਵਿਦਾਸ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਦਰਬਾਰਿ = ਦਰਬਾਰੀ: "ਮੋਟੀ ਜਾਤਿ, ਹੂਏ ਦਰਬਾਰਿ" (ਗੌਂਡ ਰਵਿਦਾਸ)।

ਸੁਆਮਿ = ਸੁਆਮੀ: "ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਆਮਿ ਸਜਣੁ ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਬਾਲ ਗੋਪਾਲਾ" (ਵਡਹੰਸ ਮ: ੫)।

ਗੋਦਾਵਰਿ = ਗੋਦਾਵਰੀ : "ਗੰਗਾ ਜਉ ਗੋਦਾਵਰਿ ਜਾਈਐ" (ਰਾਮਕਲੀ ਨਾਮਦੇਵ)।

ਬਾਵਲਿ = ਬਾਵਲੀ : "ਬਾਵਲਿ ਹੋਈ ਸੋ ਸਹੁ ਲੋਰਉ" (ਸੂਹੀ ਫਰੀਦ)।

ਦਾਸਿ = ਦਾਸੀਂ = ਦਾਸਾਂ ਨੇ : 'ਹਰਿ ਸੁਖ ਨਿਧਾਨ ਨਾਨਕ ਦਾਸਿ ਪਾਇਆ' (ਧਨਾਸਰੀ ਮ:੫)।

ਸੁਰਿ, ਮੁਨਿ = ਸੁਰੀ, ਮੁਨੀ : "ਆਖਹਿ ਸੁਰਿ ਨਰ ਮੁਨਿ ਜਨ ਸੇਵ" (ਜਪੁਜੀ): ਅਰਥਾਤ, ਸੁਰੀ ਨਰ ਅਤੇ ਮੁਨੀ ਜਨ। ਇਥੇ 'ਸੁਰਿ' ਅਤੇ 'ਮੁਨਿ' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ ਨਰ ਅਤੇ ਜਨ ਦੇ। "ਸੁਣਿਐ ਸਿਧ ਪੀਰ ਸੁਰਿ ਨਾਥ" (ਜਪੁਜੀ)ਵਿਚਕਈਸਜਣ 'ਸੁਰਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਦੇਵਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਥੇ 'ਸੁਰ' ਨਾਂਵ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਅਰਥ ਦੇਵਤਾ ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਇਹਦੇ ਰਾਰੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ। ਜਿਵੇਂ-"ਨਰ ਤੇ ਸੁਰ ਹੋਇ ਜਾਤ ਨਿਮਖ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਮੈ ਸਤਿਗੁਰ ਬੁਧਿ ਸਿਖਲਾਈ" (ਗੌਂਡ
ਨਾਮਾ)। "ਸੁਰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਰ ਦੇਵ ਪਵਿਤ੍ਰਾ
ਖਿਨੁ ਬੋਲਹੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਾਣੀ" (ਰਾਮਕਲੀ
ਮ: ੫)। ਜੇ 'ਸੁਰਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਵਤਾ
ਹੋਂਦੇ ਤਾਂ ਸਿਧ, ਪੀਰ ਅਤੇ ਨਾਥ ਵਾਕਰ
ਇਹਦਾ ਅੰਤਲਾ ਅਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੋਂਦਾ। ਤੁਕ
ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਣਗੇ: ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ
ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂ ਪੀਰਾਂ ਅਤੇ
ਵਡੇ ਨਾਥਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ: ਨੇਰਿ = ਨੇੜੇ: "ਕੋਟਿ ਬਿਘਨ ਨਹੀਂ
ਆਵਹਿ ਨੇਰਿ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫)।

ਚਾਰਿ = ਚਾਰੇ: "ਪੰਡਿਤ ਮੈਲੁ ਨ ਚੁਕਈ–ਜੇ
ਵੇਦ ਪੜੇ ਜੁਗਚਾਰਿ" (ਮ: ੩, ਵਾਰਸੋਰਠਿ)।
'ਇਹ ਮਾਇਆ ਕੀ ਸੋਭਾ ਚਾਰਿ ਦਿਹਾੜੇ
ਜਾਦੀ ਬਿਲਮੁ ਨ ਹੋਇ" (ਆਸਾ ਮ:੩)।
"ਚਹੈ ਚਾਰਿ ਵੇਦ ਜਿਨਿ ਸਾਜੇ ਚਾਰੇ
ਖਾਣੀ ਚਾਰਿ ਜੁਗਾ" (ਆਸਾ ਮ: ੧)।
ਜਿਥੇ 'ਚਾਰ' ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ,
ਉਥੇ ਲਾਂ ਜਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ:
"ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਜੇ ਕੋ ਮਾਗੈ" (ਸੁਖਮਨੀ)।

ਤਲਿ = ਤਲੇ: 'ਡੁਬਿ ਮੁਏ ਬਗ ਬਪੁੜੇ ਸਿਰੁ ਤਲਿ
ਉਪਰਿ ਪਾਉ" (ਮ: ੩, ਵਾਰ ਵਡਹੰਸ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਕਿੰਨਿ = ਕਿੰਨੇ : "ਜਿਮੀ ਪੁਛੈ ਅਸਮਾਨ ਫਰੀਦਾ
ਖੇਵਟ ਕਿੰਨਿ ਗਏ" (ਆਸਾ)।

ਛੋਟੇ ਯਜੇ ਦੀ ਥਾਂ : ਸਾਸਤ੍ਰਗਿ = ਸਾਸਤ੍ਰਗਜ;
ਧੰਨਿ = ਧੰਨਜ, ਧੰਨੁ; ਸਤਿ = ਸਤਜ।

ਬਿਹਾਰੀ (ੀ)

੨੪. ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਬਿੰਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿਖੀਂ = ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ : 'ਸਿਖੀ ਸਿਖਿਆ ਗੁਰ
ਵੀਚਾਰਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਪੁਤ੍ਰੀਂ = ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੇ : "ਪੁਤ੍ਰੀ ਕਉਲੁ ਨ ਪਾਲਿਓ"
(ਵਾਰ ਸੱਤਾ)।

ਅਖੀਂ = ਅਖਾਂ ਨੂੰ : "ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ
ਪਰ ਧਨ ਰੂਪ"।

ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ : "ਕੰਨੀ ਸੂਤਕੁ ਕੰਨਿ ਪੈ
ਲਾਇਤਬਾਰੀ ਖਾਹਿ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਉਪਾਵੀ = ਉਪਾਵਾਂ ਨਾਲ : "ਅਨਿਕ ਉਪਾਵੀ ਰੋਗੁ
ਨ ਜਾਇ" (ਸੁਖਮਨੀ)।

ਨੇਤ੍ਰੀਂ = ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ: "ਇਨੀ ਨੇਤ੍ਰੀ ਜਗਤੁ
ਨਿਹਾਲਿਆ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਅਖਰੀ = ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ : "ਅਖਰੀ ਲਿਖਣੁ ਬੋਲਣੁ ਬਾਣਿ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਬਣੀਂ = ਬਣਾਂ ਕਰਕੇ: "ਸਸੁੜਿ ਸੁਹੀਆ ਕਿਵ ਕਰੀ, ਨਿਵਣੁ ਨ ਜਾਇ ਥਣੀ" (ਮਹਲਾ ੧ ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ)।

ਅਵਤਾਰੀਂ = ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿਚ : "ਕਿਸਨੁ ਸਦਾ, ਅਵਤਾਰੀ ਰੂਧਾ" (ਵਡਹੰਸ ਮ: ੩)।

੨੫. ਉਸ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਹੋਣ, ਮੈਂ ਕਰਾਂ ਜਾਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਆਦਿਕ–

ਸੋਚੀਂ = ਮੈਂ ਸੋਚਾਂ :"ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ"(ਜਪੁਜੀ)।

ਕਰੀਂ = ਮੈਂ ਕਰਾਂ : "ਕੰਚਨ ਕੇ ਕੋਟ ਦਤੁ ਕਰੀ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)।

ਠਗੀਂ = ਮੈਂ ਠਗਦਾ ਹਾਂ : "ਹਉ ਠਗਵਾੜਾ ਠਗੀ ਦੇਸੁ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧) । ਟ੍ਰੰਪ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਧੱਕਾ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਠਗਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਠਗ ਹਾਂ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਥੱਪਿਆ ਹੈ। ਮੈਕਾਲਿਫ਼ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭੀ ਇਸ ਅਰਥ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਤੋਲੀਂ = ਮੈਂ ਤੋਲਾਂ "ਘਟ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਸੋ ਸਹੁ ਤੋਲੀ" (ਸੂਹੀ ਮ: ੧)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

੨੬ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ:-

(ੳ) ਕਦੀ ਕਦੀ ਉਸ ਸਿਹਾਰੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨੇਮ ੧੫ (ੳ) ਹੇਠਾਂ ਆਇਆ ਹੈ:--

ਲਹਨੀ = ਲਹਨਿ, ਲੈਂਦੇ "ਨਾਨਕ ਕਰਮਾਂ ਬਾਹਰੇ ਦਰਿ ਢੋਅ ਨ ਲਹਨੀ ਧਾਵਦੇ"(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਜਾਣਨੀ = ਜਾਣਨਿ, ਜਾਣਦੇ : "ਮੂਰਖ ਸਚੁ ਨ ਜਾਣਨੀ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਚੇਤਨੀ = ਚੇਤਨਿ, ਚੇਤਦੇ : "ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਨੀ ਅਗਿਆਨੀ ਅੰਧੁਲੇ ਅਵਰੇ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ" (ਮ: ੩ ਵਾਰ ਸੋਰਠਿ)।

ਚਲਨੀ = ਚਲਨਿ = ਚਲਦੇ : "ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ ਜਿੰਦੂ ਕੂੰ ਸਮਝਾਇ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

(ਅ) ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ:--

ਨਦਰੀ = ਨਦਰ ਨਾਲ : "ਨਦਰੀ ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਵਜੋਗੀ = ਵਿਜੋਗ ਨਾਲ : "ਵਿਜੋਗੀ ਮਿਲਿ ਵਿਛੁੜੇ, ਨਾਨਕ, ਭੀ ਸੰਜੋਗ" (ਮਾਰੂ ਮ: ੧)।

ਬੇਬਾਣੀ = ਬੇਬਾਣ ਵਿਚ } 'ਰਹੈ ਬੇਬਾਣੀ ਮੜੀ ਮਸਾਣੀ'
ਮਸਾਣੀ = ਮਸਾਣ ਵਿਚ } (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ = ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਰਸਾਦ ਨਾਲ : "ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਸਹਜੁ ਉਪਜੈ" (ਅਨੰਦ)।

ਔਂਕੜ (ੁ)

੨੭ ਔਂਕੜ ਇਕ-ਵਚਨ (Singular) ਹੋਣ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਜਦ ਇਕ-ਵਚਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਤਲੇ ਔਂਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਂਵ ਦਾ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭੀ ਔਂਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ–

ਇਹੁ ਸਰੀਰੁ : "ਇਹੁ ਸਰੀਰੁ ਕਰਿ ਡੰਡੀ" (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੩)।

ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ : "ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ" (ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ)

ਅਮੁਲੁ ਧਰਮੁ: "ਅਮੁਲੁ ਧਰਮੁ ਅਮੁਲੁ ਦੀਬਾਣੁ" (ਜਪੁ)।

੨੮ ਸਾਧਾਰਣ ਭੂਤ ਕਾਲ ਕਿਰਿਆ (Past Tense) ਜਿਹਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਨਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿਹਦਾ ਕਰਤਾ ਇਕ-ਵਚਨ ਅਨਜ ਪੁਰਖ (Third Person Singular) ਹੋਵੇ, ਉਹਦੇ ਨਨੇ ਤਲੇ ਔਂਕੜ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਂਦਾ ਹੈ:–

ਬਖਸਿਅਨੁ, ਉਤਾਰਿਅਨੁ (ਕਰਮ ਬਹੁ-ਵਚਨ) = ਉਸਨੇ ਬਖਸ਼ੇ, ਉਸਨੇ ਉਤਾਰੇ : "ਕਉਣ ਕਉਣ ਅਪਰਾਧੀ ਬਖਸਿਅਨੁ, ਪਿਆਰੇ, ਸਾਚੈ ਸਬਦਿ ਵੀਚਾਰਿ। ਭਉਜਲੁ ਪਾਰਿ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਉਤਾਰਿਅਨੁ, ਭਾਈ, ਸਤਿਗੁਰ ਬੇੜੈ ਚਾੜਿ"
(ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੩)।

ਰਖਿਅਨੁ = ਉਸਨੇ ਰਖੇ : "ਜੋ ਧੁਰਿ ਰਖਿਅਨੁ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਇ" (ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੩)।

ਰੜਿਕਿਓਨੁ = ਉਸਨੇ ਰਿੜਕਿਆ : "ਮਾਧਾਣਾ ਪਰਬਤੁ ਕਰਿ, ਨੇਤ੍ਰਿ ਬਾਸਕੁ, ਸਬਦਿ ਰੜਿਕਿਓਨੁ" (ਵਾਰ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ)।

ਲਇਅਨੁ, ਲਇਓਨੁ : "ਇਕਿ ਆਪਣੈ ਭਾਣੈ ਕਢਿ ਲਇਅਨੁ ਆਪੇ ਲਇਓਨੁ ਮਿਲਾਇ" (ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੩)।

ਨਿਕਾਲਿਅਨੁ = ਉਸਨੇ ਨਿਕਾਲੇ : "ਚਉਦਹ ਰਤਨ ਨਿਕਾਲਿਅਨੁ ਕੀਤੋਨੁ ਚਾਨਾਣੁ" (ਵਾਰ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ)।

ਇਸ ਔਂਕੜ ਵਾਲੇ ਨਨੇ ਅਤੇ ਨੇਮ ੧੫ (ੳ) ਵਿਚ ਦਸੇ ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਨਨੇ ਦਾ ਭਿਨ-ਭੇਤ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। "ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਸਭਿ ਪਰਖੀਅਨਿ ਤਿਤੁ ਸਚੇ ਕੈ ਦਰਬਾਰਾ ਰਾਮ। ਖੋਟੇ ਦਰਗਹ ਸੁਟੀਅਨਿ ਊਭੇ ਕਰਨਿ ਪੁਕਾਰਾ ਰਾਮ" (ਵਡਹੰਸ ਮ: ੩)। ਇਥੇ 'ਪਰਖੀਅਨਿ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਪਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ' ਹੈ। ਜੇ ਇਸਦੇ ਅਰਥ 'ਉਸਨੇ ਪਰਖੇ' ਹੋਂਦਾ, ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਪਰਖਿਅਨੁ' ਹੋਂਦਾ; ਅਰਥਾਤ, ਇਹਦੇ ਖਖੇ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਅਤੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਔਂਕੜ ਹੋਂਦਾ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

੨੯. ਕਈ ਵੇਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਨੁਮਤਯਾਰਥ ਲਕਾਰ (Imperative mood) ਵਾਲ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—

ਦੇਹੁ ੦"ਆਵਹੁ ਮਿਲਹੁ ਸਹੇਲੀਓ ਮੈ ਪਿਰ ਦੇਹੁ ਮਿਲਾਇ" (ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੩)।

ਚਲੁ ੦ "ਮੁੰਧੇ ਤੂ ਚਲੁ ਗੁਰ ਕੇ ਭਾਇ" (ਸ੍ਰੀ:ਮ:੩)।

ਪਰੁ: "ਤਿਸਕੀ ਸਰਨੀ ਪਰੁ ਮਨਾ" (ਸ੍ਰੀ:ਮ:੫)।

੩੦. ਮੂਲਿਕ ਔਂਕੜ : ਕਈ ਅਜੇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਂਕੜ ਮੂਲਿਕ ਅੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਕਿਤੁ, ਸਭਤੁ, ਦਿਨੁ, ਬਹੁਤੁ, ਇਕਤੁ, ਬਿੰਦੁ, ਆਦਿਕ।

(ਅ) ਕਈ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਨਾ ਨੇਮ ੨ ਵਾਲਾ ਮੁਕਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਨੇਮ ੧੯ ਵਾਲੀ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਇਕ ਔਂਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਲਹਿੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ-

ਧਾਤੁ: "ਧਾਤੁ ਮਿਲੈ ਫੁਨਿ ਧਾਤੁ ਕਉ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗੁ ਮ:੧)।

ਬਿਖੁ :"ਬਿਖੁ ਕੀ ਕਾਰ ਕਮਾਵਣੀ ਬਿਖੁ ਹੀ ਮਾਹਿ ਸਮਾਹਿ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗੁ ਮ:੩)।

ਰਤੁ: "ਰਸਨਾ ਮਾਸ ਰਤੁ ਕੇਰੀ" (ਗੋ: ਮ:੩)।

ਇਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਮਲੁ, ਮਸੁ, ਵਸਤੁ, ਵਥੁ, ਰੇਣੁ, ਧੇਨੁ,

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਕਲਤ੍ਰ, ਆਦਿਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਔਂਕੜ ਨਾਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

੩੧. ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਹ' ਸੁਰ ਕਰਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਔਂਕੜ ਉਸ 'ਹ' ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਹੋੜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ—

ਪਰਬੋਧਹੁ = ਪਰਬੋਧੋ; ਜਾਗਹੁ = ਜਾਗੋ,
ਕਰਿਅਹੁ = ਕਰਿਓ; ਸਦਿਅਹੁ = ਸਦਿਓ,
ਕਹਹੁ = ਕਹੋ; ਪਿਆਰਿਹੁ = ਪਿਆਰਿਓ;
ਅੰਦਰਹੁ = ਅੰਦਰੋ; ਵਿਚਹੁ = ਵਿਚੋਂ
ਭੰਡਹੁ = ਭੰਡੋਂ, ਕਪ ਹੁ = ਕਪਾਹੋਂ;
ਅਗਹੁ = ਅਗੋਂ, ਸੰਤਹੁ = ਸੰਤੋ।

੩੨. ਕਈ ਵਾਰੀ ਛੋਟੇ ਵਵੇ ਦੀ ਥਾਂ ਅਉਂਕੜ ਅਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਤ੍ਵ ਦੀ ਥਾਂ ਸਤੁ ਬਿਸੁੰਭ੍ਵਰ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਸੁੰਭਰ, ਮਹਤ੍ਵ ਦੀ ਥਾਂ ਮਹਤੁ, ਤਤ੍ਵ ਦੀ ਥਾਂ ਤਤੁ

੩੩. ਜਦੋਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ 'ਪਿਆ ਕਹੇ' 'ਪਿਆ ਮਰੇ, 'ਸੜ ਜਾਵੇ' ਤਾਂ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਉਂਕੜ ਅਉਂਦਾ ਹੈ. ਜਿਵੇਂ 'ਲੋਗੁ ਨਿੰਦਉ' ਗੌੜੀ ਕਬੀਰ) = ਲੋਕ ਪਿਆ ਨਿੰਦੇ। 'ਸਾਹਿਬੁ ਰੋਸ ਧਰਿਉ ਕਿ ਪਿਆਰੁ (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ 'ਜਲਨੁ ਸਿ ਬਾਹੜੀਆਗ, (ਵਡਹੰਸ ਮਃ ੧)।

੩੪. ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਜਦ ਉਸਦੇ ਪਿਛੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੋਠੋਹਾਰ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: ਖੰਡੂ ਨੇ ਖਿੜਾਵਣੇ; ਰੇਤੂ ਨੇ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਫੱਕੇ; ਮਾਊ ਕੀ ਆਖ।

ਵਸਤੂ "ਵਸਤੂ ਅੰਦਰਿ ਵਸਤਿ ਸਮਾਵੈ"(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਜਿੰਦੂ: "ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ ਜਿੰਦੂ ਕੂੰ ਸਮਝਾਇ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

ਖਾਕੂ: 'ਫਰੀਦਾ ਖਾਕੁ ਨ ਨਿੰਦੀਐ, ਖਾਕੂ ਜੇਡੁ ਨ ਕੋਇ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

"ਓਹੁ ਖਿਨ ਮਹਿ ਰੁਲਤਾ ਖਾਕੂ ਨਾਲਿ" (ਗੋਂਡ ਮ: ੫)।

ਸਸੂ : 'ਸਸੂ ਤੇ ਪਿਰਿ ਕੀਨੀ ਵਾਖਿ' (ਆਸਾ ਮ:੫)।

ਪੀਊ: "ਪੀਊ ਦਾਦੇ ਜੇਵਿਹਾ ਪੋਤਾ ਪਰਵਾਣੁ" (ਵਾਰ ਸਤਾ)।

੩੫. ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ:--

ਖੇਹੂ = ਖੇਹਿ = ਖੇਹ ਵਿਚ : "ਖੇਹੂ ਖੇਹ ਰਲਾਈਐ" (ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧)।

੩੬. ਕਈ ਵਰ ਦੁਲੈਂਕੜੇ ਹੋੜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੁਣ ਤਕ ਪੋਠੋਹਾਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ:-

ਅਸਲੂ – ਅਸਲੋਂ, ਜਿਦੂ = ਜਿਦੋਂ : "ਜਿਦੂ ਕਿਛੁ ਗੁਝਾ ਨ ਹੋਇ" (ਵਾਰ ਗਉੜੀ ਮ: ੫)।

ਤਿਦੂ : 'ਮਾਸ ਨ ਤਿਦੂ ਖਾਹਿ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਕੂ = ਕੋ ॥ "ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਜਾਨਿਆ ਦੁਖੁ ਮੁਝ ਕੂ"
(ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

ਲਾਂ (ੇ)

੩੭ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਕਈ ਵੇਰ ਲਾਂ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ॥--

ਪੜੇ = ਪੜਿ ॥ "ਕਬਿਤ ਪੜੇ ਪੜਿ ਕਬਿਤਾ ਮੂਏ"
(ਸੋਰਠਿ ਕਬੀਰ ।

ਮੂਹੇ = ਮੂਹਿ॥' ਮੂਹੇ ਮੂਹਿ ਚੋਟਾ ਖਾਇ'(ਸ੍ਰੀਰਾਗਮ:੧)

ਕੂੜੇ = ਕੂੜਿ = ਕੂੜ ਵਿਚ॥ "ਅਸੰਖ ਕੂੜਿਆਰ ਕੂੜੇ ਫਿਰਾਹਿ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਦਰੇ = ਦਰਿ॥ "ਹਰਿ ਦਰੇ ਹਰਿ ਦਰਿ ਸੋਹਨਿ ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਪਿਆਰੇ ਰਾਮ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)।

ਸੰਸਾਰੇ = ਸੰਸਾਰਿ॥ "ਮਿਟਿਆ ਭਇਆ ਸੰਸਾਰੇ" (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫)।

ਸੰਗੇ = ਸੰਗਿ॥ 'ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਦਾ ਹੈ ਸੰਗੇ, ਮੈ ਮੂਰਖ ਜਾਨਿਆ ਦੂਰੀ ਰੇ' (ਸੋਰਠਿ ਮ:੫)।

ਸਾਥੇ = ਸਾਥਿ = ' ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰੈ ਸਾਥੇ" (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫)।

ਧੁਰੇ = ਧੁਰਿ: ' ਸੋਈ ਵਰਤੈ ਜਗਿ ਜਿ ਕੀਆ ਤੁਧੁ ਧੁਰੇ '(ਮ:੫ ਵਾਰ ਗੂਜਰੀ)।

ਉਪਰੇ = ਉਪਰਿ : "ਮੁਖੁ ਤਲੈ ਪੈਰੁ ਉਪਰੇ ਵਸੰਦੋ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਕੁਹਥੜੇ ਥਾਇ"(ਵਾਰ ਜੈਤਸਰੀ ਮ:੫)।

ਬ੍ਰਹਮੰਡੇ,ਪਿੰਡੇ = ਬ੍ਰਹਮੰਡਿ,ਪਿੰਡਿ: ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੰਡੇ ਸੋਈ, ਪਿੰਡੇ,ਜੋ ਖੋਜੈ ਸੋ ਪਾਵੈ"(ਧਨਾਸਰੀ ਪੀਪਾ)।

ਕੁੰਭੇ = ਕੁੰਭਿ:' ਕੁੰਭੇ ਬਧਾ ਜਲੁ ਰਹੈ"(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਅੰਤੇ = ਅੰਤਿ: "ਅੰਤੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਬੋਲਿਆ ਮੈ ਪਿਛੈ ਕੀਰਤਨੁ ਕਰਿਹੁ ਨਿਰਬਾਣ ਜੀਉ" (ਸਦ ਸੁੰਦਰ)।

ਦੁਲਾਈਆਂ(ੈ)

੩੮. ਕਈ ਵੇਰ ਇਹ ਲਗ ਸਥਾਨਵਾਚਕ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਨਰੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੋਠੋਹਾਰ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕੋਠੈ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਢੋਕੈ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੂਜੈ = ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜਾਂ ਨੂੰ: "ਸਭੋ ਸੂਤਕੁ ਭਰਮੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਰਿਦੈ = ਰਿਦੇ ਵਿਚ: "ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਮੰਦੈ = ਮੰਦ ਵਿਚ: "ਓਨੀ ਮੰਦੈ ਪੈਰੁ ਨ ਰਖਿਓ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਰੈਣੜੀਐ = ਰੈਣ ਵਿਚ : "ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਐ ਚਾਮਕਨਿ ਤਾਰੇ" (ਆਸਾ ਮ: ੫)।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਜੰਘੀਐ = ਜੰਘਾਂ ਨਾਲ: "ਫਰੀਦਾ ਇਨੀ ਨਿਕੀ ਜੰਘੀਐ ਥਲ ਡੂਗਰ ਭਵਿਓਮ੍ਹਿ" (ਸਲੋਕ)।

ਕਹਣੈ = ਕਹਣ ਨਾਲ: "ਕਹਣੈ ਕਥਨਿ ਨ ਭੀਜੈ ਗੋਬਿੰਦੁ" (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫)।

ਸੂਐ = ਸੂਏ ਉਤੇ: "ਸੂਐ ਚਾੜਿ ਭਵਾਈਅਹਿ ਜੰਤ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਨਾਰਾਇਣੈ = ਨਾਰਾਇਣ ਪਾਸਿ: "ਰੰਗ ਸਭੇ ਨਾਰਾਇਣੈ ਜੇਤੇ ਮਨਿ ਭਾਵੰਨਿ" (ਬਾਰਹ ਮਾਹ ਮਾਝ ਮ: ੫)।

ਇਸੇਤਰ੍ਹਾਂ, ਚਉਕੈ, ਮਥੈ, ਪੇੜੈ, ਸੰਜੈ, ਲੇਖੈ, ਤ੍ਰੇਤੈ, ਤ੍ਰਿਥੈ, ਪਿਛੈ, ਅਗੈ, ਤਲੈ, ਘੋੜੜੈ, ਗੰਠੜੀਐ, ਸੁਖੈ, ਰਾਮ-ਦਾਸੈ, ਆਦਿਕ।

੩੯ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ, ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ:–

ਘਰੈ: "ਘਰੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਵਥੁ ਹੈ" (ਆਸਾ ਮ: ੩)।

ਨਾਵੈ: "ਸਭ ਨਾਵ ਨੋ ਲੋਚਦੀ" (ਆਸਾ ਮ: ੩)।

"ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ" (ਵਡਹੰਸ ਮਹਲਾ ੩)

੪੦ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਉਤੇ ਦਸੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਸਿਹਾਰੀ (ਜਾਂ ਦੁਲਾਈਆਂ) ਲਗੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਵਿਸੇਸ਼ਣ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਾਂ ਲੀ ਥਾਂ ਦੁਲਾਈਆਂ ਆਵਣਗੀਆਂ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਯਥਾ:–ਅੰਧੈ :"ਮੂਰਖਿ ਅੰਧੈ ਪਤਿ ਗਵਾਈ" ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਪੂਰੈ:"ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਮਿਹਰਵਾਨਿ ਭਰਮੁ ਭਉ ਮਾਰਿਆ"(ਮ:੪,ਵਾਰ ਬਿਲਾਵਲ)।

"ਸਤਿਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਸੇਵਿਐ ਦੂਖਾ ਕਾ ਹੋਇ ਨਾਸੁ"(ਵਾਰ ਗੌ:ਮ: ੫)।

ਭੀੜੈ: "ਰਾਹਿ ਭੀੜੈ ਅਗੈ ਜਾਵਣਾ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)।

ਭੀਹਾਵਲੈ : "ਬਨਿ ਭੀਹਾਵਲੈ ਹਿਕੁ ਸਾਥੀ ਲਧਮੁ ਦੁਖ ਹਰਤਾ ਹਰਿਨਾਮਾ" (ਮ: ੫, ਵਾਰਗੂਜਰੀ)।

ਸਬਾਇਐ : "ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਜਾਨਿਆ ਦੁਖੁ ਮੁਝ ਕੂ ਦੁਖੁ ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ" (ਸਲੋਕ)।

ਮੇਰੈ : "ਭਲਕੇ ਉਠਿ ਪਰਾਹੁਣਾ ਮੇਰੈ ਘਰਿ ਆਵਉ" (ਮ: ੫, ਵਾਰ ਗਉੜੀ)।

ਤੇਰੈ : "ਭਗਤ ਤੇਰੈ ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ" (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ) ਭਗਤ ਲੋਕ ਤੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਂਵਦੇ ਹਨ। ਇਹਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਂਉਂਦੇ ਹਨ।

"ਤੇਰੈ ਭਰੋਸੈ, ਪਿਆਰੇ, ਮੈ ਲਾਡ ਲਡਾਇਆ" (ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੫)।

ਪਰਾਇਐ:"ਫਰੀਦਾ ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ ਬੈਸਣਾ ਸਾਈ ਮੁਝੈ ਨ ਦੇਹਿ" (ਸਲੋਕ)

ਕਚੈ:" ਫਰੀਦਾ ਕਚੈ ਭਾਂਡੈ ਰਖੀਐ ਕਿਚਰੁ ਤਾਬ"

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

ਨੀਰੁ" ਸਲੋਕ)

ਪਹਿਲੈ: "ਪਹਿਲੈ ਪਹਿਰੈ ਫੁਲੜਾ" (ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)।

੪੧ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਾਰਣਿਕ ਅਤੜੀ ਨਾਲ। ਜਿਵੇਂ:

ਸੁਣਿਐ = ਸੁਣਨ ਕਰਕੇ : ਖਾਧੈ = ਖਾਣ ਤੋਂ।

ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਿਹਾਰੀ ਦੇ ਨੇਮ ੧੪ ਹੇਠਾਂ ਆਂ ਚੁਕਾ ਹੈ।

ਕਨੌੜਾ [ੌ]

੪੨ ਕਨੌੜਾਂ ਕਈ ਥਾਂਈਂ ਸਥਾਨ-ਵਾਚਕ ਸੰਬੰਧਕੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਰਥ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਬਿੰਦੀ ਲਾ ਲਈਦੀ ਹੈ। ਯਥਾ:-

ਆਪੌਂ = ਆਪਥੋਂ : "ਨਾਨਕ ਜੇਕੋ ਆਪੌ ਜਾਣੈ ਅਗੈ ਗਇਆ ਨ ਸੋਹੈ" (ਜਪੁਜੀ)।

ਹੇ ਨਾਨਕ ਜੋ ਕੋਈ ਮਨੁਖ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਜਾਣੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਗਲੀ ਦਰਗਾਹ ਜਾ ਕੇ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗਾ।

ਮੂਹੌ = ਮੂੰਹ ਤੋਂ: "ਮੂਹੌ ਕਿ ਬੋਲਣੁ ਬੋਲੀਐ ਜਿਤੁ ਸੁਣਿ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ" (ਜਪੁਜੀ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ "ਇਕਦੂ ਜੀਭੌ ਲਖ ਹੋਹਿ" (ਜਪੁਜੀ) ਦਾ ਹਾਲ ਹੈ।

—ਇਤਿ—

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com

Books by Principal Teja Singh

1.	Sikhism, Its Ideals & Institutions	8—0—0
2.	Psalm of Peace (Sukhmani Sahib)	3—0—0
3	Essays in Sikhism	8—12—0
4.	Growth of Responsibility in Sikhism	1—8—0
5.	Japji	1—8—0
6.	Asa di var	1—8—0
7.	ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ	2—0—0
8.	ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ	2—0—0
9.	ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸਟੀਕ	1—8—0
10.	ਜਪੁ ਜੀ ਸਟੀਕ	1—8—0
11.	ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਚੋਂ)	1—0—0
12.	ਉਚੇਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖ	5—0—0

ਇਹ ਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਕੂਲ ਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ

ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਈ ਇਹ

ਪ੍ਰਸਿਧ ਪਤਾ ਯਾਦ ਰਖੋ:—

LAHORE BOOK SHOP

CLOCK TOWER, LUDHIANA,

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary NamdhariElibrary@gmail.com